

Міністерство освіти і науки України
Тернопільський національний економічний університет
Юридичний факультет
Кафедра теорії та історії держави і права

ФІГУН Наталя Ігорівна

Імплементация процедури медіації в українське законодавство: теоретико-правовий аналіз / *Implementation of mediation procedure in Ukrainian legislation: theoretical and legal analysis*

спеціальність 081 – Право
освітньо-професійна програма – Право

випускна кваліфікаційна робота за освітнім ступенем «магістр»

Виконала студентка групи
ПРМ-22
Фігун Наталя Ігорівна

Науковий керівник:
к.ю.н, доцент
Подковенко Т.О.

Магістерську роботу допущено
до захисту:
« ____ » _____ 2019 р.
Завідувач кафедри
_____ **М.В. Кравчук**

ТЕРНОПІЛЬ – 2019

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВІ ОСНОВИ ІНСТИТУТУ МЕДІАЦІЇ	
1.1. Поняття та правова природа інституту медіації.....	9
1.2. Моделі медіації та механізм її здійснення.....	22
Висновки до Розділу 1.....	34
РОЗДІЛ 2. МІЖНАРОДНІ СТАНДАРТИ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ПРОЦЕДУРИ МЕДІАЦІЇ	
2.1. Аналіз зарубіжного досвіду правового регулювання медіації (на прикладі Великої Британії та Німеччини).....	36
2.2. Інститут медіації у міжнародних документах та актах міжнародних організацій.....	49
Висновки до Розділу 2.....	67
РОЗДІЛ 3. ПЕРСПЕКТИВИ ІМПЛЕМЕНТАЦІЇ ІНСТИТУТУ МЕДІАЦІЇ В ЗАКОНОДАВСТВО УКРАЇНИ	
3.1. Імплементация інституту медіації в законодавство України: поняття та шляхи здійснення.....	72
3.2. Переваги та недоліки процедури медіації як чинники її імплементации в законодавство України.....	81
Висновки до Розділу 3.....	90
ВИСНОВКИ ТА ПРОПОЗИЦІЇ.....	92
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	96

ВСТУП

Актуальність теми. У сучасних умовах глобалізації, активного міжнародного співробітництва, ускладнення торговельних, економічних, культурних, міжнаціональних та інших відносин процедура альтернативного вирішення спорів затребувана на міжнародній арені, для цього створені цілі міжнародні інститути медіації, прийнято ряд міжнародно-правових актів. Механізм медіації довів свою ефективність і на сьогоднішній день отримав закріплення в міжнародному праві та продовжує активно розвиватися.

Актуальність теми посилюється й тому, що Європейський вектор руху України вимагає гармонізації законотворчої діяльності, якщо не на нормативному рівні, то принаймні на рівні аксіологічному, тобто необхідною є уніфікація цінностей. Європейське співтовариство рекомендує впровадити медіацію і закріпити її на законодавчому рівні як один з основних методів альтернативного вирішення спорів на досудовому етапі або під час судового розгляду. Питання впровадження медіації стало особливо актуальним для України після підписання «Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони» від 27 червня 2014 р.

Конституція України у ч. 4 ст. 55 зазначає, що «держава гарантує кожному можливість будь-якими не забороненими законом способами захищати свої права та свободи від порушень і протиправних посягань» [15]. Таким чином створює своєрідне конституційне підґрунтя для здійснення медіації Проте багаторазові спроби прийняття законодавчого акту, що регулював би інститут медіації, не увінчалися успіхом, а це свідчить про необхідність подальшого вивчення даної проблематики.

Теоретичною основою для написання магістерської роботи стали праці відомих українських і зарубіжних учених, зокрема: О. Аллахвердової, А. Біцай, Н. Бондаренко-Зелінської, Е. Борисової, А. Гавердовського, А. Гайдука, Л. Гола, Н. Грень, Н. Давиденко, Г. Добриніної, Г. Єрмоменко, В. Жмудь,

С. Калашнікової, Т. Кисельової, О. Кільдюшкіної, З. Красіловської, М. Кравчука, Н. Мазаракі, О. Можайкіної, О. Носирєвої, Т. Подковенко, М. Поліщука, Ю. Притики, Й. Риссе, О. Спектор, С. Фурса, Т. Шинкар, І. Ясиновського та інших.

Роботи перелічених науковців, безсумнівно, мають важливу наукову і практичну цінність. Проте проблемні питання імплементації медіації у національне законодавство України розкриті ще не повною мірою.

Об'єктом дослідження є суспільні відносини, що виникають у сфері організації та застосування медіації, як самостійного способу урегулювання правових спорів, а також при її імплементації в українське законодавство.

Предметом дослідження є теоретико-правовий аналіз імплементації процедури медіації в українське законодавство.

Мета і завдання дослідження. Метою магістерської роботи є комплексне теоретико-правове дослідження імплементації процедури медіації в українське законодавство та розроблення висновків, узагальнень та пропозицій, спрямованих на удосконалення цього процесу. Для досягнення зазначеної мети були визначені та вирішені наступні *завдання*:

1) здійснити теоретико-правовий аналіз правової доктрини, що стосується процедури медіації, особи медіатора, правового регулювання інституту медіації;

2) розкрити правову природу інституту медіації на основі нормативно-правових актів та наукових праць;

3) дослідити моделі медіації, враховуючи плюралізм думок у науковій літературі;

4) проаналізувати правове регулювання процедури медіації в зарубіжних країнах та визначити корисний для України досвід;

5) розкрити роль міжнародних організацій у розвитку правового регулювання процедури медіації;

6) охарактеризувати поняття та ознаки імплементації процедури медіації в законодавство України;

7) виявити переваги та недоліки процедури медіації як підстави для імплементації або відмови від імплементації процедури медіації в законодавство України.

Методи дослідження. Методологічну основу дослідження становлять методологічні підходи, принципи, загальнонаукові та спеціально-наукові методи дослідження. В основу системи методології наукового дослідження покладено наступні методи: 1) діалектичний метод – дав змогу визначити загальні засади функціонування та вдосконалення інституту медіації; 2) системно-структурний метод – дозволив розглянути медіацію як певну систему, що входить до системи вищого порядку; 3) діяльнісний метод – дав можливість дослідити переваги й недоліки медіації, проблеми та шляхи її реалізації; 4) метод моделювання – зробив можливим розкриття плюралізму інтерпретацій теоретичного обґрунтування процедури медіації; 5) метод системного аналізу – дав змогу отримати цілісне уявлення про предмет дослідження, виявити різноманіття зв'язків його компонентів і скласти єдину теоретичну картину; 6) порівняльно-правовий метод – дозволив з'ясувати особливості процедури медіації в різних державах; 7) логічні методи і прийоми – дедукція, індукція, аналогія, аналіз, синтез простежуються упродовж написання роботи.

Нормативним підґрунтям магістерської роботи є норми міжнародно-правових актів, зарубіжного законодавства, Конституції України, Цивільного процесуального кодексу, Господарського процесуального кодексу, Кодексу адміністративного судочинства, Кримінального процесуального кодексу та інших нормативно-правових актів, що безпосередньо або опосередковано стосуються медіації.

Наукова новизна одержаних результатів обумовлена вибором теми та метою виконання окреслених науково-теоретичних завдань.

Наукова новизна відображена в положеннях, винесених на захист:

По-перше, на основі аналізу сучасних підходів до розуміння процедури медіації сформульовано власне визначення зазначеного інституту. Під медіацією розуміємо альтернативний метод вирішення правових конфліктів

між сторонами на основі співпраці та добровільності, шляхом ведення переговорів із залученням третьої нейтральної сторони (медіатора), що організовує процес, але не приймає будь-яких рішень у ньому.

По-друге, процедура медіації характеризується основоположними принципами, зокрема: добровільність, рівноправність сторін, конфіденційність, незалежність та неупередженість медіатора. При імплементації процедури медіації в законодавство України ці принципи мають бути враховані.

По-третє, серед величезної кількості класифікацій моделей медіації виокремлено найбільш важливі: 1) за критерієм суб'єктності медіатора: а) юрисдикційна; б) неюрисдикційна; 2) за критерієм визначення мети медіації: а) спрямована на повне вирішення спору/урегулювання конфлікту, на відмову від судового розгляду конфлікту/спору або припинення вже розпочатого такого розгляду; б) спрямована на редукування/часткове вирішення конфлікту, зниження обсягу домагань або на перетворення проблеми; в) спрямована на оцінку спору/конфлікту й оцінку перспектив його врегулювання.

По-четверте, на основі зарубіжного досвіду та аналізу міжнародних актів визначено спільні риси, що характеризують правове регулювання медіації у різних країнах, а саме: достатньо чітко вказано на вагомість і значення медіації як одного із способів урегулювання правових конфліктів; правові дефініції поняття «медіація» є практично ідентичними за своїм змістом; зазначаються однакові принципи медіації.

По-п'яте, визначено, що імплементація медіації в законодавство України – це організаційно-правова діяльність держави в особі уповноважених органів, що складається з послідовних дій, спрямованих на впровадження в правову систему альтернативного способу вирішення спорів. Імплементація медіації в законодавство України є процедурною діяльністю, тобто реалізується в певному порядку, що складається з послідовних дій – стадій процедури.

По-шосте, проаналізовано проблемні аспекти подальшого розвитку медіації, зокрема: для розвитку медіації як способу самостійного вирішення конфліктних ситуацій важливим є усвідомлення громадянами можливості

вирішувати проблеми за участю медіатора. Однак високий рівень конфліктності відносин у суспільстві, низький рівень правосвідомості і правової культури, відсутність навичок і традицій з ведення переговорів, небажання брати відповідальність за вирішення конфлікту на себе, недовіра до медіатора не сприяють зростанню затребуваності медіативних процедур. Тим часом в силу своїх особливостей медіація, як один їх перспективних способів вирішення спорів, є не тільки унікальним інструментом для оновленого підходу до конфлікту, а й інвестицією у розвиток правової культури.

По-сьоме, визначено переваги медіації, яка має істотний потенціал щодо скорочення кількості конфліктних ситуацій і робочого навантаження на судові інстанції, скорочення тривалості процесу, зниження фінансових витрат і полегшення процедур вирішення спорів і врегулювання конфліктів у різних сферах суспільних відносин (цивільний і арбітражний процеси, кримінальний процес, адміністративний процес, міжнародні відносини, сімейні та трудові спори, світова юстиція та ін.). Загальний міжнародний тренд полягає в тому, що обсяги гарантій і різноманітність механізмів медіації найактивнішим чином розширюються і мають всі передумови до істотного збільшення в подальшому, надаючи значні імпульси розвитку національних законодавств про медіацію.

По-восьме, обґрунтовано необхідність розробки та прийняття закону «Про медіацію».

Практичне значення одержаних результатів полягає у тому, що вони становлять як науково-теоретичний, так і практичний інтерес та можуть бути використані у: - *науково-дослідній діяльності* – як теоретична основа для подальших наукових досліджень із відповідної проблематики; - *правотворчій діяльності* – для розроблення та вдосконалення нормативно-правової основи для розвитку інституту медіації в Україні, а також загалом для гармонізації українського законодавства із європейським; - *навчальному процесі* – у викладанні у вищих навчальних закладах таких навчальних дисциплін як «Актуальні проблеми правової конфліктології», «Альтернативні способи вирішення спорів», «Відновне правосуддя», «Судові та правоохоронні органи в

Україні», під час підготовки підрозділів підручників, навчальних посібників, курсів лекцій, навчально-методичних матеріалів із відповідних навчальних курсів.

Апробація результатів дослідження. Результати дослідження апробувалися автором під час участі у:

1. II Міжнародній науковій студентській конференції «Новації та виклики юридичної освіти» (м. Тернопіль, 05 жовтня 2018 р.) (Фігун Н.І. Щодо впровадження інституту медіації в Україні. *Новації та виклики юридичної освіти: матеріали II Міжнародної наукової студентської конференції (м. Тернопіль, 05 жовтня 2018 р.)*. Тернопіль, 2018. С. 77-79.);

2. III Міжнародній науковій студентській конференції «Правова система України в умовах європейської інтеграції: Погляди студентської молоді» (м. Тернопіль, 15 травня 2019 р.) (Фігун Н. Instytucja mediacji: zagraniczne doświadczenia i ukraińskie perspektywy. *Правова система України в умовах європейської інтеграції: Погляди студентської молоді: матеріали III Міжнародної наукової студентської конференції (м. Тернопіль, 15 травня 2019 р.)*. Тернопіль, 2019. С. 153-156.);

3. Міжнародній науковій конференції (м. Тернопіль, 5-6 листопада 2019 р.) (Фігун Н.І. Інститут медіації в актах Європейського Союзу. *Тенденції реформування правової системи України і країн світу: правові, психологічні та соціокультурні аспекти: матеріали Міжнародної наукової конференції (м. Тернопіль, 5-6 листопада 2019 р.)*. Тернопіль, 2019. С. 238-240.).

Публікації. Основні положення і висновки магістерської роботи опубліковано в наукових статтях – у фаховому виданні «Актуальні питання правознавства», тези наукових доповідей та повідомлень на науково-практичних конференціях.

Структура магістерської роботи відповідає об'єкту, меті та завданням дослідження. Магістерське дослідження складається зі вступу, трьох розділів, що включають шість підрозділів, висновків та списку використаних джерел. Обсяг роботи складає 108 сторінок.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВІ ОСНОВИ ІНСТИТУТУ МЕДІАЦІЇ

1.1. Поняття та правова природа інституту медіації

Медіація є багатогранним явищем, яке знаходить своє місце не лише в правовій сфері. Процедуру медіації слід досліджувати комплексно, застосовуючи філософські, психологічні, соціальні, політичні та правові методи.

З точки зору філософії, медіація – це нова ідея, ціннісна установка, спрямована на побудову культури взаємовідносин людей у діалозі, через спілкування шляхом ведення переговорів. Медіація має на меті позитивний вплив на правову свідомість, підвищення рівня правової культури, заохочення до мирного вирішення конфліктів.

Під медіацією як психологічною категорією слід розуміти взаємодію, комунікацію двох чи кількох суб'єктів задля пошуку компромісного вирішення конфлікту. Ключовим у психології є контакт, спільний пошук вирішення проблеми. Важливе місце психологія відводить медіатору, який має бути професійно підготовленим і володіти знаннями з психології.

За соціальним підходом медіація розглядається як суспільний інститут і соціальний регулятор. Вона покликана мінімізувати конфлікти і навчити членів суспільства мирному проведенню переговорів. Медіація як спосіб урегулювання конфліктів і стабілізатор суспільних відносин здатна здійснити значний вплив на весь соціальний і правовий простір держави та стати інструментом, за допомогою якого буде організовано ефективний правопорядок.

У політичному контексті медіація розглядається як особливе посередництво в попередженні і розв'язанні конфліктів. Урегулювання міждержавних і внутрішньодержавних конфліктів шляхом налагодження переговорів між ворогуючими сторонами за допомогою медіатора є одним із варіантів досягнення миру і подолання катастрофічних наслідків таких

конфліктів. Людству відомі успішні приклади врегулювання конфліктів на міжнародному рівні шляхом медіації.

У межах юриспруденції медіація розглядається як альтернативний судовому розгляду спосіб вирішення конфліктів. У зв'язку з цим, юридична наука під медіацію розуміє правовий інститут, що існує в межах чинного законодавства, наприклад, інститут примирення сторін у цивільному процесуальному праві [89, с. 36-37].

Отож через багатоаспектність медіації, даний правовий феномен все ж доцільно досліджувати спираючись на філософські, психологічні, соціальні, політичні, правові та інші методологічні підходи. Визначення поняття «медіація», що зустрічаються у юридичній літературі та нормативних актах, істотно відрізняються, і дуже часто відображають лише якийсь мінімальний набір характерних ознак цього правового інституту.

Саме слово «медіація» походить від грецького терміну «*medos*» (нейтральний, незалежний від сторони), а також від латинських термінів «*mediare*» (бути посередником у спорі) та «*mediatio*» (посередництво); аналогічне значення мають слова «*mediation*» (англ.), «*médiation*» (фр.).

Відповідно до «Нового тлумачного словника української мови» термін «посередництво» визначається як «1. Сприяння у становленні або здійсненні ділових контактів, торговельних, дипломатичних та ін. зносин між ким-, чим-небудь; допомога у налагодженні спілкування між ким-небудь. 2. Сприяння примиренню кого-небудь, встановленню миру між ворожими державами» [67, с.605–606].

В зарубіжних словниках медіація визначається як один з альтернативних способів вирішення спорів, у межах якого третя незалежна особа (медіатор) допомагає сторонам під час конфлікту або переговорів і сприяє досягненню взаємовигідного порозуміння між ними, але не має владних повноважень для того, щоб змусити сторони укласти угоду [91, с. 311].

Безпосередньо у професійній юридичній літературі можна знайти різні підходи до визначення медіації. Так, С. Калашнікова у своєму дисертаційному

дослідженні характеризує два основні підходи до її визначення – широкий та вузький. Перший підхід, визначений дослідницею як концептуальний (теоретичний), полягає у розкритті поняття медіації через основні цілі, завдання та принципи вирішення спору, яке провадиться за участі третьої незалежної особи. Другий, описовий (практичний) підхід тлумачить і визначає зміст процедури проведення медіації [53, с. 14-15].

Низка науковців, даючи тлумачення дефініції «медіація», робить акцент на особі медіатора і розкриває суть процесу через роль третьої незалежної сторони. Наприклад, на думку К. Ковача, медіація є процесом, в якому нейтральна третя сторона (сторони) виступає основою для полегшення вирішення спору між сторонами конфлікту. Завданням медіатора є сприяння комунікації між сторонами та допомога їм у визначенні проблем та інтересів, що є істотними для вирішення спору [107, с. 15].

Так, Х. Бесемер зазначає, що «медіація – це технологія вирішення конфлікту за участю нейтральної третьої сторони. Ця третя сторона в медіації має кардинально інше завдання, ніж сам суд. Завдання медіатора набагато складніше: він повинен допомогти конфліктуючим сторонам самим знайти вирішення спірного питання» [29, с.134].

Польські дослідники А. Каліш та А. Женкевіч, визначають медіацію як форму розв'язання спорів, що ґрунтується на діяльності третьої особи, яка є нейтральною та безсторонньою щодо сторін та предмету їх спору, основні завдання якої полягають у: – сприянні досягненню порозуміння, яке є взаємоприйнятним та враховує інтереси та потреби обох сторін (problemsolving/interest-based paradigm of mediation); – формуванні позитивних взаємовідносин та підстав співпраці між сторонами спору, а також сприяння у самопізнанні, самовдосконаленні і так званому внутрішньому моральному зростанню (transformatiwe paradigm of mediation) [105, с. 42].

Не можна погодитися із думкою Р. Рідлі-Дафф і А. Беннетт, які визначають медіацію як «процедуру, за допомогою якої неупереджена третя сторона демонструє, яким чином можна вирішити конфлікт» [39]. Медіатор

координує переговори, створює сприятливі умови для порозуміння сторін, однак в жодному випадку не вказує, яким чином конфлікт має бути розв'язаний. У процедурі медіації саме сторони спору, а не медіатор, визначають умови досягнутої угоди.

У свою чергу, такі автори як Л. Райскін, Дж. Вестбрук, Ч. Гутрі, Т.Дж. Хейнш, Р. Рубен, Дж.К. Робенольт відзначають, що в процедурі медіації незалежна третя особа допомагає сторонам у веденні переговорів з метою забезпечення вирішення спору та укладення відповідної угоди [98, с.191-192].

Аналізуючи юридичну літературу, можна виділити групу науковців, які розглядають медіацію крізь призму переговорів. Наприклад, Г. Ульянова медіацію характеризує як процес переговорів, коли до вирішення спірного питання залучається нейтральна сторона – медіатор (посередник), яка веде цей переговорний процес, вислуховує аргументацію сторін щодо суті спору й активно допомагає сторонам зрозуміти свої інтереси, оцінити можливість компромісів і самостійно прийняти рішення, що задовольнить усіх учасників переговорів [80, с. 66].

А. Біцай у дисертаційній роботі зазначає, що медіація є особливим чином організована переговорна процедура, підпорядкована певним правилам, яка являє собою сукупність стадій, що послідовно змінюють одна одну [32, с. 7]. Н. Бондаренко-Зелінська відзначає синонімічність дефініцій медіація та посередництво та вважає, що вони являють собою «переговорний процес, що здійснюється за допомогою незалежної сторони – кваліфікованого посередника (медіатора)» [33, с. 180]. Як удосконалену форму переговорів характеризує медіацію О. Носирева, яка вказує, що вона є способом дійти згоди між сторонами спору за допомогою залучення незалежної сторони – медіатора [68, с. 95].

Й. Ріссе визначає медіацію як професійне керівництво переговорами, що здійснюється третьою особою, яка сприяє сторонам у самостійному пошуку компромісу. На думку дослідника, медіація є процесом формальним, під час якого третя неупереджена і компетентна особа, організовуючи спілкування між

сторонами, намагається допомогти сторонам спору дійти згоди у суперечливих питаннях, розв'язати конфлікт і знайти за її участі рішення, яке б задовольняло обидві сторони спору [76, с. 109].

Ще одна вчена-юристка О. Аллахвердова характеризує медіацію із застосуванням психологічних категорій як «особливий соціально-психологічний переговорний процес взаємодії між двома і більше людьми, в якому один з учасників взаємодії полегшує комунікацію між двома (і більше) учасниками, які знаходяться в емоційному протистоянні один до одного і не здатними самостійно здійснити конструктивну комунікацію» [28, с. 115].

Вітчизняна дослідниця, керівницка Українського центру медіації Г. Єрмоєнко вважає, що медіація – це процес переговорів, коли до вирішення спірного питання залучається нейтральна сторона – медіатор (посередник), яка веде цей переговорний процес, вислуховує аргументацію сторін щодо суті спору і активно допомагає сторонам зрозуміти свої інтереси, оцінити можливість компромісів і самостійно прийняти рішення, що задовольнить усіх учасників переговорів [46].

Визначення медіації через категорію переговорів не можна вважати правильним підходом, оскільки медіація не є формою переговорів. Переговори у системі способів альтернативного вирішення спорів виступають як самостійний універсальний спосіб АВС і не передбачають залучення третьої особи до вирішення спорів. Проте варто зазначити, що переговори є необхідною складовою медіації, а налагодження конструктивного переговорного процесу – одним із її завдань. А, отже, зведення медіації лише до керівництва переговорами є досить обмеженим підходом до її тлумачення. Крім того, у переважній більшості наведених визначень йдеться про медіацію у вузькому розумінні, тоді як у широкому розумінні це, перш за все, один зі способів АВС.

На нашу думку, влучну характеристику медіації у своєму дослідженні дає українська вчена М. Поліщук, яка зазначає, що медіація – це «альтернативний спосіб вирішення спору, за умовами якого сторони на добровільних засадах

беруть участь у переговорах і за допомогою незалежної та кваліфікованої третьої сторони (медіатора) намагаються досягти консенсусу та вирішити власний спір із урахуванням інтересів кожної з них» [74, с. 138].

Таким, що включає усі основні ознаки, визначенням медіації є визначення запропоноване С. Калашниковою. Російська дослідниця визначає медіацію як «самостійний спосіб врегулювання правових спорів, що представляє собою особливим чином організовану процедуру переговорів за участю нейтрального посередника (медіатора), який сприяє сторонам в обговоренні умов врегулювання правового спору і прийняття взаємовигідного рішення» [53, с.21].

Отож останні запропоновані формулювання визначають медіацію у широкому розумінні. Звертається увага на те, що медіація є самостійним способом АВС, що є необхідним і для подальшого законодавчого визначення медіації.

Особливу увагу варто приділити визначенням медіації, наведеним у нормативно-правових актах, зокрема міжнародних. Так, у зв'язку із процесом гармонізації національного законодавства із законодавством ЄС розпочати розгляд чинних нормативних визначень медіації потрібно з Директиви № 2008/52/ЄС Європейського парламенту і Ради про деякі аспекти посередництва (медіації) в цивільних та комерційних справах (далі – Директива ЄС про медіацію). Відповідно до неї медіацією є «організований процес, яку б назву він не мав, у якому дві або більше сторін намагаються добровільно досягнути вирішення свого спору за допомогою посередника» [1]. Дане визначення є досить універсальним має на меті забезпечити однакове тлумачення медіації у різних країнах-членах ЄС з одночасним врахуванням особливостей законодавчого регулювання та практики застосування цього способу АВС, що вже склалися в цих країнах.

В Рекомендації Комітету Міністрів Ради Європи щодо медіації в цивільних справах від 18 жовтня 2002 р., медіація визначена як процес вирішення спору, під час якого сторони ведуть переговори на предмет спірних

питань з метою досягнення угоди за допомогою одного або більше медіаторів [9]. В передмові до Типових стандартів поведінки медіатора 1994 р., зазначено, що медіація є процесом, в якому безстороння третя особа – медіатор, полегшує процедуру вирішення спору та заохочує сторони до укладення добровільної угоди щодо вирішення спору. Медіатор сприяє комунікації між сторонами, досягненню порозуміння між ними, зосереджує увагу на їхніх інтересах [111].

Також слід взяти до уваги статтю 1 Типового закону ЮНСІТРАЛІ щодо міжнародних комерційних арбітражних процедур від 24 червня 2002 року, відповідно до якої медіація – це «процес ..., коли сторони залучають третю особу або осіб ... з метою надання ними допомоги у мирному врегулюванні спорів, що виникають із приводу контрактних чи інших правових відносин, або пов'язані з ними. Мирний посередник не має права нав'язувати сторонам способи врегулювання спору» [11]. В зазначеному нормативному акті застосований вузький підхід до тлумачення медіації.

Якщо звернутися до національного законодавства у сфері медіації, то ще у травні 2006 року був виданий Указ Президента України № 361/2006 «Про Концепцію вдосконалення судівництва для утвердження справедливого суду в Україні відповідно до європейських стандартів». В цьому указі зазначалося, що «втілення потребує медіація – діяльність професійних посередників, які спрямовують учасників юридичного спору до компромісу і врегулювання спору самостійно самими учасниками»[21].

Проте окремого законодавчого акта про медіацію до сьогодні немає. Законодавче визначення медіації можна знайти у Наказі Міністерства соціальної політики України від 3 вересня 2012 року № 537 «Про затвердження Переліку соціальних послуг, що надаються особам, які перебувають у складних життєвих обставинах і не можуть самостійно їх подолати» і звучить воно так: «посередництво (медіація) – допомога у врегулюванні конфліктів; ведення переговорів; опрацювання шляхів та умов розв'язання конфлікту» [20]. Дане визначення лише окреслює мету медіації, однак не розкриває її суті як способу альтернативного вирішення спорів.

Багато держав колишнього Радянського Союзу вже законодавчо врегулювали процедуру медіації, а тому науковий інтерес складають їхні дефініції медіації. Так, Закон Республіки Молдова «Про медіацію» від 14 червня 2007 року визначає медіацію як альтернативний спосіб вирішення конфлікту між сторонами за взаємною згодою за допомогою третьої особи [19].

У статті 2 Закону Республіки Казахстан «Про медіацію» від 28 січня 2011 року медіація визначається як процедура врегулювання спору (конфлікту) між сторонами за сприянням медіатора (медіаторів) з метою досягнення ними взаємоприйняттого рішення, що реалізується за добровільною згодою сторін [18].

Закон Республіки Білорусь «Про медіацію» від 12 червня 2013 року визначає медіацію як переговори сторін за участі медіатора з метою врегулювання спору (спорів) сторін шляхом напрацювання ними взаємоприйняттого рішення [17].

Європейські країни, даючи визначення медіації, звертаються до положень Директиви ЄС про медіацію. Так, відповідно до Стандартів проведення медіації Республіки Польща від 26 червня 2006 року під «медіацією» мається на увазі добровільний та конфіденційний процес, у якому фаховопідготовлена незалежна стороння особа за згодою сторін допомагає їм вирішити конфлікт [118].

Закон Німеччини про медіацію від 21 липня 2012 року визначає медіацію як конфіденційний та структурований процес, у ході якого сторони намагаються на добровільній основі та автономно досягти взаємоприйняттого вирішення їхнього конфлікту за допомогою одного або декількох медіаторів [66].

Отже, визначення медіації різняться не тільки в юридичній літературі, а й в законодавстві різних країн. Проте основні ознаки медіації присутні у всіх варіантах визначення, серед них такі: 1) наявність правового конфлікту між сторонами; 2) самостійне вирішення спору та винесення рішення сторонами; 3) наявність посередника – медіатора, який координує переговори, однак не

вирішує спір по суті; 4) відсутність жорсткої правової регламентації процедури; 5) наявність медіаційної угоди та неможливість примусового її виконання без звернення до компетентних органів.

Проаналізувавши низку підходів до дефініювання медіації, вважаємо за необхідне подати власне визначення зазначеного інституту. Так, під медіацією розуміємо альтернативний метод вирішення правових конфліктів між сторонами на основі співпраці та добровільності, шляхом ведення переговорів із залученням третьої нейтральної сторони (медіатора), що організовує процес, але не приймає будь-яких рішень у ньому.

Важливим аспектом при розкритті природи медіації є характеристика основних принципів медіації. Принципи медіації є її основою, адже не має чіткої юрисдикційної процедури, поетапного розгляду, що закріплюється у процесуальних нормах, тому принципи є основним чинником регулювання медіаційної процедури.

Український науковець Ю. Притика виділяє загальноправові принципи медіації, куди відносить: демократизм, гуманізм, соціальну справедливість, законність, взаємодеспондентність прав та обов'язків, поєднання примусу та переконання, невід'ємність природних прав людини, вищу цінність людського життя, пріоритетність норм міжнародного права, вищу силу Конституції, верховенство права тощо [75, с. 86-92]. Звісно ж, перераховані принципи поширюються на будь-який правовий інститут, однак слід визначити принципи, які характеризують безпосередньо інститут медіації.

С. Калашникова здійснила класифікацію принципів медіації за їх функціональним призначенням і виділила дві групи:

1) організаційні принципи (принцип добровільності та принцип нейтральності);

2) процедурні принципи (самостійність сторін, конфіденційність, співробітництво та рівність прав) [53].

К. Шумова розрізняє принципи медіації за їх правовим значенням:

1) безпосередньо правові принципи, які ґрунтуються на законодавстві (наприклад, добровільність медіаційної угоди, рівність сторін у процесі медіації, диспозитивність (самостійність сторін) у процесі медіації, співробітництво сторін, конфіденційність, обмеженість повноважень медіатора, професійна багатопрофільність посередника);

2) неправові принципи, які мають правове значення (добросовісність сторін спору та медіатора, неупередженість та нейтральність медіатора, персоніфікація процедури медіації (особиста присутність сторін та медіатора) та пряма взаємодія сторін, довіра сторін), толерантність медіаційної діяльності, субсидіарність та свобода сторін медіаційної процедури) [87].

Т. Єлісеєва цілком логічно поділяє принципи на принципи медіаційного процесу, принципи діяльності медіатора та принципи виконання медіаційної угоди [45]. Наприклад, добровільність медіації може стосуватися процедури медіації чи виконання угоди, укладеної за результатами медіації.

Р. Чарлтон виділяє п'ять принципів медіації: конфіденційність, добровільність, уповноваження сторін спору, нейтральність медіатора, індивідуальне рішення (зміст рішення сторін щодо розв'язання спору може виходити за межі правових норм), а також автор наголошує, що впродовж 20-річної медіаторської практики істотність цих принципів не змінилася, хоча їх зміст змінювався у напрямі розширення або звуження [95].

Загалом принципи медіації на міжнародному рівні врегульовані в Європейському кодексі поведінки медіаторів від 2 червня 2004 р. [2]. Тут визначено базові принципи, до яких відносять рівність, неупередженість, добровільність, конфіденційність, компетентність медіатора, незалежність і нейтралітет медіатора, справедливість процесу медіації.

Таким чином, узагальнюючи наведені підходи, можемо виділити основні принципи проведення медіаційної процедури: добровільність, рівноправність сторін, конфіденційність, незалежність та неупередженість медіатора.

Принцип добровільності медіації є фундаментальним, оскільки учасники добровільно, з власної волі беруть участь у процедурі медіації Будь-які рішення

в процедурі медіації приймаються сторонами на основі вільного волевиявлення, домовленості укладаються на основі інформованої згоди сторін. Сторони вільні у прийнятті рішення про участь, продовження участі в процедурі медіації, виходу з процедури медіації, її припинення. Сторони вільні у визначенні умов медіаційної угоди. Сторони можуть висувати будь-які пропозиції і відкидати пропозиції іншої сторони без пояснення причин. У медіаційну угоду можуть бути включені тільки ті умови, які стали результатом взаємної згоди сторін.

Так, Ю. Притика вважає, що зміст принципу добровільності полягає у наявності у сторін права особистого волевиявлення на проведення процедури медіації та свободи її припинення на будь-якому етапі. На відміну від правосуддя, здійснюваного у судах, ніхто не може примусити сторони до участі у медіації, а особа-медіатор є виборною стороною. У зміст цього принципу закладено і правомочність сторін приймати будь-які рішення щодо розв'язання конфлікту тільки за взаємною згодою. Реалізацією цього принципу є обов'язок медіатора на початку процедури медіації встановити факт добровільності і особистого волевиявлення на участь усіх сторін процедури [75].

Зміст принципу добровільності медіації також розкрито у законодавстві Європейського Союзу. Згідно з Директивою № 2008/52/ЄС Європейського парламенту і Ради про деякі аспекти посередництва (медіації) у цивільних та комерційних справах, добровільність медіації передбачає, що 1) сторони самі керують процесом вирішення спору; 2) можуть організувати його за власним розсудом та 3) припинити медіацію у будь-який час [1].

Принцип добровільності медіації є основоположним і визначальним для даного методу альтернативного вирішення спорів, адже забезпечує досягнення сторонами найбільш ефективного рішення і, як наслідок, виконання угоди, укладеної за результатами медіації.

Надзвичайно важливим є також принцип рівноправності сторін, який полягає в тому, що сторони під час процедури медіації наділені рівними правами та обов'язками. Жодна зі сторін не має процедурних переваг. Сторонам надається однакове право висловлювати свої думки, визначати

порядок переговорів, оцінювати прийнятність пропозицій і умов медіаційної угоди.

Правове становище сторін є однаковим і жодна з них не може примушувати іншу до будь-яких дій. Сторони рівні і прагнуть знайти рішення, яке буде вигідним для них обох. Медіатор не має права ставити своїми діями жодну зі сторін у переважне становище, так само як і применшувати права і законні інтереси сторін.

О. Спектор вказує, що принцип рівності сторін відображається у тому, що «сторони мають рівні права у виборі медіатора, визначення процедури розгляду спору, рівні права доступу до інформації щодо спору, в оцінюванні прийнятності пропозицій, умов угоди тощо» [78, с. 13].

Варто звернути увагу на відмінність принципу рівності сторін як принципу медіації та принципу рівності сторін перед законом і судом, встановленим статтею 5 ЦПК України, оскільки в останньому випадку, на відміну від медіації, сторони мають рівні, але не однакові права [57, с. 12].

Не менш важливим принципом медіації є конфіденційність. Конфіденційність процедури медіації є одночасно і принципом, і однією із найбільших переваг медіації порівняно із судовим розглядом справи. Часто саме впевненість сторін у тому, що інформація щодо їхнього особистого життя чи професійної сфери не стане відомою нікому, окрім учасників медіації стає основною причиною звернення до цього методу розв'язання спорів.

Процедура медіації та все, що відбувається в її рамках, повинно залишатися абсолютно конфіденційним, якщо сторони не домовилися про інше. Сам факт звернення до процедури медіації за домовленістю між сторонами може бути збережений в таємниці. Медіатор не має права розголошувати інформацію щодо факту проведення медіації та інформацію, яка стала йому відомою під час її здійснення, без згоди сторін. Сторони можуть домовитися, що вся або частина інформації розкритої під час процедури медіації є конфіденційною, у такому випадку вони зобов'язані підписати угоду про

конфіденційність. Зміст медіаційної угоди може бути розкрито тільки у випадках, встановлених сторонами, зокрема, для цілей її виконання.

Для розуміння сутності медіації цінною є пропозиція щодо класифікації конфіденційності у медіації на процедурну (зобов'язання медіатора, сторін та учасників медіації щодо нерозголошення факту участі у медіації) та предметну (нерозголошення інформації, що стала відома під час переговорів) [64].

Директива ЄС № 2008/52 визначає два винятки конфіденційності: 1) коли це необхідно для обліку міркувань державної політики відповідної держави-члена ЄС, зокрема, коли для захисту насущних інтересів дітей або для запобігання завданню фізичної шкоди чи психологічної травми особистості; 2) розкрити зміст угоди, досягнутої в результаті медіації, необхідно для виконання конкретної угоди [112].

Вважаємо, що принцип конфіденційності медіації, безперечно, має бути врегульований у законодавстві, адже це є один із чинників заохочення до позасудового вирішення спорів.

Значною у медіаційному процесі є роль медіатора, який має здійснювати свої обов'язки відповідно до норм медіаторської етики та встановлених законодавством принципів, серед яких нейтральності, неупередженості та незалежності.

Європейський кодекс поведінки медіаторів розкриває зміст принципів незалежності та неупередженості медіатора. Так, під неупередженістю розуміється однакове ставлення медіатора до сторін спору, а незалежність медіатора пов'язується з відсутністю у нього конфлікту інтересів чи обставин, що здатні вплинути на його незалежність (особисті або комерційні відносини зі стороною (сторонами) спору, фінансова чи інша, пряма чи опосередкована заінтересованість у результаті медіації, надання медіатором або працівником його фірми будь-яких послуг, окрім медіаторських, стороні (сторонам) спору) [2].

У будь-який час, якщо медіатор не здатний зберегти неупередженість і нейтральність, він зобов'язаний припинити процедуру медіації. Медіатор

повинен остерігатися упереджень, заснованих на особистісних характеристиках сторін або їх поведінці під час процедури медіації. Неупередженість медіатора виявляється в тому, що він зобов'язаний діяти в інтересах усіх учасників процедури, ставитися до сторін однаково безсторонньо, не допускати проявів фаворитизму щодо окремих осіб. Таким чином, незалежність та нейтральність є підвалинами медіаційного процесу та гарантують законність і справедливість медіаційної угоди.

1.2. Моделі медіації та механізм її здійснення

Після багатьох років застосування медіації в системі *common law*, а також щораз частішого використання в системі континентального права розпочалася дискусія про те, чи медіація є процедурою з чіткими принципами, чи, як неформальна процедура, може набувати відмінних форм, верифікованих в залежності від низки елементів, наприклад, культурних, які виникають зі специфіки вирішення спорів на певній території, або від різновиду самого спору. Хоч ідея існування різновидів медіації (так званих моделей або типів) була прийнятою світовим співтовариством, належить зауважити, що основні моделі медіації, які часто описуються в літературі, були сформовані на теренах Північної Америки, Австралії та країн Європейського Союзу.

В таких моделях можна простежити вплив домінуючої на Заході культури індивідуалізму, котра робить акцент на визначену мету, якою є вирішення конкретного спору та взяття до уваги інтересів сторін. В загальнозастосовуваних моделях медіації лише останніми роками простежується вплив культури, релігії і філософії країн Сходу. Часто використовується в медіації споглядання, медитація та інші техніки, що підкреслюють гармонію і тяжіють до творення суспільного ладу. Прикладом такої медіації є *mindfull mediation*, яка використовує техніки медитації в медіації. Медитація дає медіаторам більшу можливість концентрації на

проблемах інших людей, а також допомагає відмежуватися від думок про власні проблеми, що часто заважає при здійсненні медіації[100, с. 298].

Вивчення і класифікація моделей медіації має важливе практичне й теоретичне значення як для медіаторів, так і для сторін, які братимуть участь у медіації. Це дасть змогу виявити найбільш прийнятні сфери застосування моделі медіації, медіатор матиме змогу побудувати діяльність так, щоб отримати результат роботи, а сторони зможуть спроектувати собі перебіг примирювальної процедури та її результат.

Отож можна погодитися із А. Біцай, котра під терміном «модель медіації» розуміє абстрактну теоретичну конструкцію, яка відображає процедурні особливості проведення медіації (добровільність чи обов'язковість), рівень інтеграції у судову систему держави, типу переговорів між конфліктуючими сторонами у поєднанні з медіативною технікою медіатора та обсягу компетенції медіатора під час проведення процедури з врегулювання конфлікту [31, с. 86]. Зазначений підхід враховує всі наявні критерії для виділення тих чи інших моделей медіації.

Незважаючи на значний інтерес до медіації як вітчизняних, так і зарубіжних дослідників, нині не існує єдиної чітко визначеної класифікації моделей медіації. Різні автори мають власну думку. У різних країнах процедура медіації розуміється і проводиться по-різному.

Залежно від інтеграції у судову систему держави розрізняють присудову та позасудову моделі медіації. Присудова медіація (court-related) – це самостійна модель медіації, яка інтегрована у судову систему держави. У наукових джерелах, залежно від ролі судді у процедурі медіації, зустрічається кілька підходів до розуміння присудової медіації. Відповідно до першого підходу суддя безпосередньо повинен проводити процедуру посередництва, за умов, передбачених процесуальним законодавством. Прихильники іншого підходу визначають процедури, проведення яких здійснюється відповідно до рекомендацій чи постанов судді після прийняття до свого провадження відповідної справи, а також в якості обов'язкового досудового порядку в силу

приписів закону. Тобто достатньо, щоб суддя лише ініціював медіацію, а його безпосередня участь не є обов'язковою [40, с.49].

На сьогоднішній день у світовій практиці склалося кілька варіантів реалізації присудової медіації. Так, можна виділити наступні підходи:

1) залучення для проведення медіації спеціалізованих організацій або приватно практикуючих медіаторів («приватна медіація в рамках судового процесу»);

2) проведення медіації у суді співробітниками суду, у тому числі суддями («медіація інкорпорована у судовий процес»);

3) проведення медіації безпосередньо суддею, який розглядає справу (інтеграція медіативної технології у судовий процес) [53, с.36].

Судова медіація є двох видів: обов'язкова і добровільна. При обов'язковій медіації суддя своїм рішенням призупиняє слухання по справі і дає сторонам час на звернення до медіатора. При такій моделі медіації сторони зобов'язані спробувати домовитися щодо вирішення правового конфлікту, взяти участь у медіативному процесі, хоча неможливо передбачити результат. Добровільна ж судова медіація передбачає право вибору сторін щодо вирішення їх конфлікту, суддя лише рекомендує звернутися до медіатора, а сторони приймають остаточне рішення [77, с. 16–17].

Позасудова медіація передбачає такий порядок розв'язання спору між сторонами, який проводиться незалежною, третьою стороною (зовнішнім медіатором), який у досудовому порядку намагається допомогти сторонам досягти згоди [48, с. 23]. Така процедура дозволяє конфліктуючим сторонам не тільки зберегти значний обсяг власних повноважень при проведенні переговорів, але й одночасно і високі шанси на сприятливе вирішення конфлікту. Медіаторами під час позасудової медіації виступають особи, які пройшли навчання з основ медіації та отримали відповідний сертифікат про право на зайняття медіацією.

З урахуванням взаємодії між розглядом конфлікту в судовому порядку і медіації Ф. Стіффек виділяє три типи медіації:

1) приватна медіація, яка є повністю незалежною від судових розглядів і часто проводиться без подальшого розгляду спору в судовому порядку;

2) медіація, пов'язана з участю органу судової влади, яка ініціюється судом, але подальше її проведення проводиться без подальшої участі суду;

3) судова медіація, яка більш істотно пов'язана з судом як з місцем проведення даної процедури і персоналом, який її проводить. Проте, навіть у судовій медіації не приймає участь суддя, який здійснює повноваження щодо конкретної справи, по суті якої проводиться процедура медіації [43].

Річард Фолкнер, Корбет Хейзелгров-Спарін і Дж. Томас виділяють 4 основні моделі в залежності від ролі медіатора у процедурі медіації:

1) «модель рятувальника», де в якості медіатора виступає особа, яка, як правило, не має спеціальних професійних знань і навичок в предметах спорів, і намагається утримати клієнтів за будь-яку ціну від звернення до органів судової влади. Дана модель є ефективною для вирішення дрібних спорів і конфліктів;

2) модель, у якій медіатор відіграє роль посередника, який є третьою стороною у спорі. Медіатор у даному випадку розробляє рішення спору і пропонує його сторонам. Даний підхід до проведення процедури медіації часто створює проблеми в сприйнятті сторонами нейтралітету, вони перестають відчувати його повністю;

3) модель, яка передбачає, що медіатор досить сильно маніпулює сторонами і може навіть вдаватися до обману однієї зі сторін для того, щоб досягти врегулювання спору, а також її заплутування або залякування. Така форма медіації є однією з найстаріших;

4) модель, в якій медіатор виступає в якості організатора вирішення спору (найсучасніша модель медіації) [58, с.62].

I. Шамір виділяє такі моделі здійснення процедури медіації: а) модель спільного посередництва; б) модель одного медіатора; в) модель комісії медіаторів [117, с. 27].

Зазначається, що медіація є непросту процедурою, і спільне посередництво має певні переваги, але лише в тому випадку, якщо всі медіатори вміють працювати разом, знають, як працювати разом, і хочуть працювати разом. Саме, враховуючи вміння, бажання і можливість працювати разом, вони доповнюють один одного, мають можливість розподілити між собою завдання, виробити стратегію вирішення спору разом, а також порівняти своє сприйняття інформації, наданої сторонами.

Модель одного посередника є більш ефективною порівняно з попередньою в тому випадку, якщо медіатори не знайомі один з одним та звикли працювати окремо. Така модель медіації є найбільш популярною.

Автор зазначає, що модель комісії застосовується у складних випадках. Однак таке твердження є дискусійним, оскільки під час медіативної практики важко зрозуміти, який випадок є складним, а який ні. Також викликає сумнів необхідність виділення окремо моделі спільного посередництва і моделі комісії медіаторів, оскільки йдеться про спільне (комісійне) ведення медіації. У цьому процесі, насамперед, важливою буде можливість співпраці медіаторів.

В залежності від кількості медіаторів, які беруть участь у процедурі примирення виокремлюють: медіацію з одним медіатором та колективну медіацію.

В залежності від складу учасників розрізняють: двосторонню (дві конфліктуючі сторони) та багатосторонню медіації (для вирішення конфлікту необхідне примирення трьох та більше сторін).

В залежності від того, хто виступає в ролі медіатора, виокремлюють такі моделі медіації:

– судова медіація. У деяких країнах медіація розглядається як частина судочинства, тому відповідно вона проводиться суддею, який отримав на це відповідне доручення та має відповідну підготовку, навички та не відповідає за винесене рішення по справі. До прикладу, у Канаді в Апеляційному суді Квебека медіацію вправі проводити судді. За сторонами зберігається право

вибору – звернутися до приватного медіатора, який бере участь у програмі судової медіації, або до судді-медіатора [68, с. 125].

– адвокатська медіація. У ролі медіатора виступає особа, яка має право на зайняття адвокатською діяльністю. До прикладу, в Італії асоціації адвокатів мають право створювати свої організації з надання послуг медіації. Окрім того, організації, внесені до реєстру, можуть пропонувати свої послуги в режимі «онлайн» [55, с. 233].

– нотаріальна медіація. Нотаріус в якості медіатора допомагає конфліктуючим сторонам досягти згоди та належним чином оформити домовленість. Такий вид медіації є не дуже популярним, хоча й існує у деяких країнах.

– професійна медіація. У більшості країн існують співтовариства медіаторів, діяльність яких регулюється внутрішнім актом. Варто зазначити, що на практиці саме професійна медіація показує досить високу ефективність [90, с. 95].

У Зауваженнях про розвиток медіації, примирення та суміжних альтернативних засобів вирішення спорів, що були розроблені правовим відомством Гаазької конференції, зазначається, що медіація за форматом зв'язку між сторонами конфлікту поділяється на дві моделі: пряму та непрямую [40, с. 5]. Процедура прямої (спільної) медіації передбачає безпосередню зустріч конфліктуючих сторін під час якої відбувається обговорення конфлікту та можливих варіантів його вирішення. Під час такої процедури обговорюються конкретні вимоги, які сторони конфлікту висувають одна до одної як необхідної умови укладення угоди про примирення та інші обставини, що мають важливе значення для успішного проведення процедури медіації. Непряма медіація («човникова» або «шатл») – така медіація, під час якої посередники передають інформацію від однієї сторони до іншої, однак безпосередня зустріч конфліктуючих сторін для обговорення умов проведення медіації та укладення угоди про примирення не відбувається.

А. Арутюнян приходиться до висновку про наявність двох моделей медіації в кримінальному процесі:

1) англо-саксонська модель, в рамках якої медіація є проявом теорії відновного правосуддя, тобто розглядається як обциний спосіб вирішення кримінально-правового конфлікту і тому, як правило, не знаходить чіткого законодавчого регулювання. До вказаної групи держав можуть бути віднесені Великобританія, США, Канада, Нова Зеландія та ін.;

2) континентальна модель, в рамках якої медіація є процесуальний інститут, як правило, закріплений в законодавстві і втілює собою одну з можливих альтернатив кримінальному переслідуванню. До цієї групи країн можна віднести Францію, Німеччину, Португалію, Австрію, Норвегію та ін. [58, с.63].

Т. Шинкар класифікує моделі медіації за їх метою і виділяє наступні:

1) медіація, що спрямована на повне вирішення спору / врегулювання конфлікту, на відмову від судового розгляду конфлікту / спору або припинення вже розпочатого такого розгляду;

2) медіація, спрямована на редукування / часткове купірування конфлікту, усунення його детермінантів і / або зниження обсягу вимог, або на перетворення проблеми; медіація, спрямована на аудит спору / конфлікту і оцінку перспектив його вирішення / врегулювання[86, с. 100].

Аніта фон Хертел запропонувала особливе розуміння моделей медіації залежно від ролі медіатора та предмету спору. Дослідницею виділено шість моделей медіації, що в цілому складають так звану «МІКАДО-модель». Аббревіатура МІКАДО тлумачиться таким чином:

Mediation (класична медіація),

Innersystemische Mediation (внутрішньосистемна медіація),

KnowHow fur komplexe Falle (ноу-хау для комплексних випадків),

Anwaltlich – mediatives Verhandeln (адвокатське посередництво),

Dialogisch – mediatives Verhandeln (посередництво в переговорах),

Osamaru – japanisch: sich besser machen (Осамару – з японської: ставати кращими) [31, с. 88].

Варто зазначити, що застосування медіації притаманне не лише правовій сфері, а застосовується у багатьох сферах суспільного життя. Саме тому за сферами врегулювання конфлікту можна виокремити: медіацію у трудових, сімейних, шкільних, міжнародних, міжкультурних, громадських конфліктах; посередництво між злочинцем і жертвою (відновне правосуддя); медіацію у конфліктах медичної, екологічної, культурної сферах життєдіяльності людини [42, с. 21].

Польська професор Ева Гмужинська до основних видів медіації відносить: фасилітативну медіацію, евалюативну медіацію, медіацію, що базується на інтересах сторін (часто ще називають медіацією спрямованою на вирішення спору), трансформативну медіацію, наративну медіацію та гуманістичну медіацію. Окрім цього вчена виділяє медіацію, що здійснюється в приватній площині – договірну медіацію і медіацію, що здійснюється в рамках судових проваджень – судову медіацію. Хоч судова і договірна медіація не є окремими видами медіації, їхнє виокремлення є важливим з погляду на суттєву різницю між ними, що впливає на спосіб їхнього провадження чи рівень сформалізованості [110, с. 179].

Так, Л. Ріскін в своїй статті на тему орієнтації і стратегії в медіації виокремив два її основні види. Фасилітативна медіація (*facilitative mediation*), яку ще називають класичною, допомагає сторонам дійти до згоди з використанням креативних способів вирішення спору, запропонованих самими сторонами [115, с. 32]. Ця модель базується на переконанні, що з допомогою нейтральної особи сторони, співпрацюючи між собою, можуть самі дійти до вирішення конфлікту. В класичній медіації медіатор активно спостерігає за перебігом медіації, ставить питання з метою окреслення інтересів і відкриття потреб сторін, а також питань, що потребують вирішення, допомагає сторонам знайти потенційні способи вирішення спору. Медіатор в фасилітативній медіації не пропонує можливих варіантів вирішення спору і не оцінює

фактичної і правової ситуації, а лише допомагає сторонам дійти до вирішення спору.

Другим основним типом, який вирізняє Л. Ріскін, є медіація евалюативна – оцінна (*evaluative mediation*). В даному випадку медіатор не лише контролює перебіг медіації, але також і допомагає сторонам в оцінці слабких і сильних аспектів їх справи, їх правової ситуації, пропонує способи вирішення спору, передбачає можливе судове рішення [115, с. 32]. Медіатор виконує роль експерта не лише у вирішенні спору, але також і в визначеній сфері, наприклад, правовій чи технічній, що дає йому повноваження оцінювати ситуацію сторін в сфері його спеціалізації.

Критики евалюативної медіації стверджують, що вона суперечить ідеї неформального методу вирішення спорів, зокрема порушує принцип автономії сторін, створення між ними атмосфери співпраці і розуміння та вирішення спору відповідно до їх інтересів. Крім цього, застосування евалюативної медіації може спричинити фаворизування однієї зі сторін, хоча б через оцінку правової ситуації, що часто в їх розумінні може означати прихильність медіатора до однієї з сторін.

Прихильники евалюативної медіації стверджують, що сторони в медіації повинні мати актуальну інформацію щодо їхньої правової ситуації, задля можливості прийняття свідомого рішення в справі. При цьому вони вважають, що медіатор в жодному разі не повинен представляти учасникам інформації, що має характер правової думки чи думки щодо кінцевого результату справи, якщо дійде до судового вирішення, залишаючи ці повноваження представникам сторін.

Медіація, що базується на інтересах сторін (*interest based mediation*), є найбільш поширеним топом медіації. Про медіацію, що базується на інтересах, говориться у бестселері Р. Фішера і В. Юрі «Getting to Yes». Так, автори виділили дві основні переговорні стратегії: таку, що базується на інтересах сторін, та позиційну. Застосування стратегії, що базується на інтересах сторін, визначається ще як стратегія *win-win*, в якій кожна сторона виграє завдяки

спільно прийнятому рішення. Переговори, що базуються на інтересах сторін, характеризуються чотирма базовими засадами: відокремлення людей від проблем, взяття до уваги широких інтересів сторін, генерування великої кількості варіантів вирішення спору та використання об'єктивних критеріїв у створенні можливого способу вирішення спору [99]. Конфлікт в медіації, що базується на інтересах сторін, визначається як проблема, що потребує вирішення, а функцією медіатора є праця разом із сторонами та порівняння відмінностей між ними.

Поняттю медіації, що базується на інтересах сторін, Р. Буш та Дж. Фоглер протиставили поняття трансформативної медіації, яку описали у праці «*Promise of Mediation*». Метою трансформативної медіації є перед усім зміна характеру відносин сторін у спорі, а не як в медіації, що базується на інтересах сторін, вирішення конкретного спору. «Зміцнення» сторін (*empowerment*) та взаємне «визнання» (*recognition*) є базовими поняттями в трансформативній медіації [94, с. 31]. Зміцнення означає формування у сторін почуття власної цінності і сили, а також здатності та віри в можливість вирішення своїх власних життєвих проблем. Сторони починають краще розуміти, чому вони чогось хочуть, яку вартість мають для них визначені цінності та які збитки приносить участь у спорі. Визнання означає взаємне розуміння сторонами своїх ситуацій, почуттів і проблем. Сторони, взаємно розуміючи свою поведінку і ситуацію, в якій опинилися, перестають концентруватися лише на власнім вузьким баченні конфлікту, що дає їм більше шансів на спільне вирішення спору.

Медіатор в трансформативній медіації відіграє другорядну роль і залишається в тіні сторін. На противагу медіації, метою якої є вирішення спору, метою медіації трансформативної є надання сторонам можливості морального розвитку і трансформації, а також зміна підходу до власних проблем та проблем іншої сторони. В даному випадку не медіатор, а самі сторони вважаються експертами, що мають відповідну мотивацію і вміння для того, щоб вирішити свою власну проблему з мінімальною допомогою медіатора [110, с. 186].

Виокремлення нарративної медіації як самостійний вид медіації пов'язане з тим, що більшість конфліктів є наслідком використання певного типу спілкування, а не існування фактичної ситуації. Через висловлювання про певні події чи надання цим подіям характеристики в словесному сенсі люди контролюють власну реальність [124]. Нарративна медіація характеризує специфічний підхід до конфлікту, який полягає на тому, що висловлена історія є важливішою, ніж мета чи мотивація людей. Метою нарративної медіації є відмежування від створеної сторонами історії і допомога їм в побудові нової історії про їх конфлікт, яка приведе до налагодження стосунків між ними, покращить комунікацію та відкриє можливості для вирішення спору.

В методології, що застосовується в нарративній медіації, виокремлюють три етапи: 1) розповідь сторонами історії, 2) реконструкція історії, 3) створення нової, альтернативної історії. Головним завданням медіатора при цьому є допомога сторонам у створенні нової історії з більш позитивним характером. Медіатор намагається показати проблему як зовнішній елемент, що не належить учасникам, і скерувати сторони до дискусії.

Гуманістична медіація базується на діалозі, при якому сторони почуваються так безпечно, що відкривають медіаторові ситуацію, яка склалася, та емоції, котрі її супроводжують. Правдивий діалог містить в собі елемент тиші, рефлексії на тему того, що було сказане сторонами. Медіатор також повинен мати можливість задуматися над тим, що він відчуває в даний момент. Як і в трансформативній медіації, завдяки розмові сторони стають сильніші, спокійніші, більш свідомі, більш організовані і схильні до прийняття рішення про своє життя [121, с. 208].

Гуманістична медіація найчастіше застосовується в трудових спорах та в медіації між жертвою і кривдником. Зазвичай спочатку медіатор зустрічається з кожною зі сторін індивідуально. На цих зустрічах створюється особливе бачення ситуації, складається безпечний клімат, розпочинається дискусія на тему спору, дається можливість сторонам відчути їх власну силу, що має допомогти у вирішенні конфлікту.

Основними елементами, що характерні для гуманістичної медіації, є:

- особливий зв'язок медіатора і сторін, в якому медіатор не розглядається як експерт, емоційно незалежний і відокремлений від сторін і конфлікту, але налагоджує з ними контакт через спільну медіаційну сесію;
- індивідуальні зустрічі, які служать не лише для збору інформації, але перед усім для встановлення довіри між медіатором і сторонами, відбуваються перед спільною медіаційною сесією;
- розблокування емоційних каналів і допомога в ефективній комунікації шляхом відкриття медіатором сильних сторін осіб, що беруть участь в медіації;
- ненав'язливий стиль медіації, спрямований на досягнення безпечної атмосфери та розуміння процесу медіації сторонами;
- тиша в медіації є часто використовуваним елементом, застосування тиші медіатором та перевірка, чи сторони чуються в ній добре є важливим елементом гуманістичної медіації;
- розміщення сторін лицем до лица є дуже важливим елементом гуманістичної медіації, адже природній зоровий контакт є основою доброї комунікації;
- багаторазові сесії, які є результатом переконання, що міжлюдський конфлікт та людська поведінка є дуже складними явищами і неможливим є залагодження конфлікту протягом однієї медіаційної сесії.

Закономірним є поділ медіації на договірну і судову. Перша належить до приватного сектору, в якому сторони конфлікту укладають договір, що стосується передання їхнього спору на вирішення способом, що не пов'язаний із здійсненням правосуддя. Друга є сферою правосуддя, де сторони через суди вирішують спір методами АВС.

Представлення в даній роботі перерахованих видів медіації має на меті показати, що в рамках однієї процедури можна виокремити різні моделі, застосування яких залежить від таких елементів як: характер спору, очікування

сторін, стиль провадження процедури вибраним медіатором. Медіатори мають у своєму розпорядженні багато моделей медіації і помилкою було б вважати, що один тип є кращим від іншого. Професійний медіатор повинен володіти вмінням пристосувати модель медіації до потреб і очікувань сторін.

Висновки до Розділу 1

1. Медіація є явищем багатоаспектним, тому потребує комплексного підходу до її вивчення, зокрема філософські, психологічні, соціальні, політичні, правові та інші методи дослідження.

2. Загалом медіацію можна трактувати у широкому та вузькому значеннях. Так, широкий (теоретичний) підхід полягає у розкритті поняття медіації через основні цілі, завдання та принципи вирішення спору, яке провадиться за участі третьої незалежної особи – медіатора. Вузький (практичний) підхід тлумачить і визначає зміст процедури проведення медіації.

3. У юридичній літературі можна прослідкувати декілька шляхів тлумачення поняття «медіація». Зокрема, такі науковці як К.Ковач, Х.Бесемер, А. Каліш, А. Женкевіч, Л. Райскін, Дж. Вестбрук, Ч. Гутрі, Т.Дж. Хейнш, Р. Рубен, Дж.К. Робенольт визначають медіацію основним чином через особу медіатора і розкривають суть процесу через роль третьої незалежної сторони. Інша група науковців розглядає медіацію крізь призму переговорів, зокрема Г. Ульянова, А. Біцай, Н. Бондаренко-Зелінська, О. Носирева, Й. Ріссе, Г. Єрьоменко, О. Аллахвердова.

4. Визначення медіації знаходимо у міжнародному та європейському законодавстві, а також національному законодавстві низки країн. Зазвичай нормативні визначення є досить універсальними та враховують практику застосування цього альтернативного способу вирішення спорів.

5. Здійснивши комплексний аналіз наукових підходів до поняття медіацій, пропонуємо власне визначення. Так, медіація – це альтернативний метод вирішення правових конфліктів між сторонами на основі співпраці та добровільності, шляхом ведення переговорів із залученням третьої нейтральної сторони (медіатора), що організовує процес, але не приймає будь-яких рішень у ньому.

6. Важливим аспектом правової природи медіації є її принципи. Принципи відіграють роль фундаменту, адже медіація не має чіткої юрисдикційної процедури, поетапного розгляду, що закріплюється у процесуальних нормах, тому засади є основним чинником регулювання медіаційної процедури.

7. Основними принципами, на яких будується процедура медіації є: добровільність, рівноправність сторін, конфіденційність, незалежність та неупередженість медіатора.

8. На сьогодні у юридичній літературі знаходимо значне різноманіття моделей медіації, які відображають процедурні особливості проведення даної процедури через характеристику її основних компонентів.

9. Класифікація моделей медіації виконує низку функцій, зокрема: інформаційну, адже таким чином можна отримати інформацію про медіативну техніку та прийоми, які застосовує медіатор в процесі, та їх вплив на результат медіативної процедури; пізнавальну, що дає змогу вивчати процедуру медіації та її особливості у правовому аспекті; аналітичну, за допомогою якої можна здійснити порівняльний аналіз застосування різних моделей медіації в суспільствах та в різних сферах; евристичну, що спрямована на пізнання закономірностей виникнення, розвитку та використання моделей медіації.

10. Вибір певної моделі медіації залежить від таких елементів як: характер спору, очікування сторін, стиль провадження процедури вибраним медіатором. Медіатор має у своєму розпорядженні багато моделей і повинен вміло пристосувати модель медіації до потреб і очікувань сторін.

РОЗДІЛ 2. МІЖНАРОДНІ СТАНДАРТИ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ПРОЦЕДУРИ МЕДІАЦІЇ

2.1. Аналіз зарубіжного досвіду правового регулювання медіації (на прикладі Великої Британії та Німеччини)

На сьогодні медіація є популярним ефективним методом при вирішенні різноманітних правових конфліктів за кордоном. Вона отримала місце у законодавстві багатьох країн, знайшла чіткі інституційні форми. Саме тому слід здійснити аналіз закордонного досвіду правового регулювання медіації з метою наступної імплементації процедури медіації в законодавство України.

Інститут медіації у різних країнах пройшов різний шлях становлення, а тому моделі правових режимів медіації, маючи деякі спільні риси, можуть суттєво відрізнятись в різних державах. Правовий режим медіації відрізняється в залежності від правової системи держави, проте це жодним чином не впливає на рівень ефективності цього інституту. Так, у даному дослідженні ми вирішили розглянути становлення і реалізацію медіації у країнах англосаксонського та континентального права на прикладі Великої Британії та Німеччини.

Перші ініціативи впровадження медіації були здійснені у Великобританії ще в 1970-х роках, але по справжньому медіація почала розвиватися лише в 90-і роки. Істотно прискорило розвиток медіації створення громадських організацій, які в свою чергу, популяризували медіацію серед громадян і професійних юристів. Однією з таких організацій є CEDR (*Centre for Effective Dispute Resolution* – Центр ефективного вирішення спорів), яка здійснює навчання та подальший супровід медіаторів, проводить інформаційну діяльність щодо процедури медіації та кваліфікованих медіаторів, також веде статистику медіаційних процедур та проводить різні навчальні заходи.

У розвиток медіації значний внесок зробили і суди. Наприклад, у Великобританії Правила цивільного судочинства, введені в дію з 26 квітня 1999 року, передбачили, що суди повинні сприяти застосуванню

альтернативних способів вирішення спорів (серед яких і звернення до медіатора) у справах, в яких це доречно.

Один з найбільш поширених типів медіації – сімейна медіація бере свій початок в 1970-х, коли зросла кількість неповних сімей, і Комітет з фінансових питань запропонував впровадити у судах, що займаються сімейними справами, примирну службу, так як зростання розлучень досить часто призводить до бідності. Однак, уряд не відреагував на цю ініціативу. Надалі в 1978 році за рахунок кількох ентузіастів була відкрита перша незалежна служба примирення в Брістолі. Потім 1981 році була створена NFCC (*National Family Conciliation Council* – Національна сімейна примирювальна рада), яка в подальшому була перейменована в центр NFM (*National Family Mediation* – Національна сімейна медіація)[109, с. 21]. Таким чином, медіація змогла розвинутися, коли з'явилася така ініціатива знизу і надалі вже набула законодавчого закріплення.

Служби медіації в громадах почали з'являтися в кінці 1980-х – початку 1990-х років. Багато з них були створені для вирішення сусідських конфліктів пов'язаних з шумом, расового переслідування, нанесення шкоди та агресивної і антисоціальної поведінки. Надалі коло справ розширювалося, до них додалися конфлікти в родині, на робочому місці, в школах та конфлікти між жертвами і злочинцями. У таких організаціях зазвичай працюють навчені медіатори-добровольці. Також до служб общинної медіації вдаються асоціації домовласників, місцева влада і поліція.

В цивільне судочинство медіація була впроваджена в 1999 році шляхом реформ системи цивільного правосуддя, здійснюваних Лордом Вульфом. Дані реформи ввели кодифіковану систему правил для звернення до цивільних судів, які спонукали громадян розглядати суд як крайній захід, що тепер накладає певні санкції на сторони, які відмовляються від АВС. Це спричинило значне зростання звернень до процедури медіації. У 2003 році була створена СМС (*Civil Mediation Council*) – Рада цивільної медіації), а також організація LawWorks, яка надає медіаційні послуги безкоштовно.

Медіація в Великобританії застосовується для вирішення наступного переліку спорів: антисоціальна поведінка, прикордонні спори, цькування на робочому місці, клінічна медична недбалість, громадські спори, будівельні спори, спори зі споживачами, договірні конфлікти, розлучення, трудові та управлінські відносини, фінансові операції, питання спадщини і трастових фондів, ліцензування, суперечки між сусідами, образа особистості, професійна недбалість, спеціальні освітні потреби, питання інтелектуальної власності [93, с.4]. Виходячи з цього, можна зробити висновок, що медіація охоплює досить велике коло справ з різних областей людського життя, що полегшує роботу міським судам і допомагає людям досягти взаємовигідних угод як в особистих, так і в трудових і бізнес взаєминах.

Вкрай важливим аспектом є організація медіаційної процедури. Існує два шляхи: судова медіація і звернення безпосередньо до медіатора або в організацію, яка надає медіаторські послуги.

Попри досить сприятливе правове регулювання та значну кількість організацій, що займаються медіацією, у Великій Британії немає єдиної моделі медіації і навіть уніфікованої процедури її застосування (існує різниця між окремими судами та прослідковуються географічні відмінності – інші засади зобов'язують в Уельсі та Англії, а інші – в Шотландії та Північній Ірландії). Дану ситуацію можна пояснити тим фактом, що пілотні проекти з впровадження судової медіації (застосовуваній судом або винесеній з-поза компетенції суду, але здійснюваній на засадах визначених судом) значно відрізнялися між собою і не була проведена робота з уніфікація засад здійснення медіації, натомість напрацьовані практики в окремих судах лишилися незмінними.

Попри відмінності провадження медіації окремими судами, все ж можна виокремити загальні засади, яким відповідає кожна процедура медіації у Великій Британії. Загалом медіаційне провадження базується на трьох підвалинах: суддя, *National Mediation Helpline* (телефонна лінія – можна отримати інформацію щодо медіації в Уельсі та Англії) та медіатор.

Після подання позову до суду сторони отримують спеціальну анкету, що містить перелік питань, які мають полегшити майбутнє провадження. Цей документ також включає частину, що стосується медіації, і вже на такому ранньому етапі сторони мають визначитися, чи бажають вони скористатися інструментами АВС. Якщо сторони виявили бажання скористатися медіацією, провадження зупиняється на чотири тижні, а сторони через *mediation officer* скеровуються до *Helpline*. Далі *Helpline* збирає всі необхідні дані і направляє справу до медіатора, який безпосередньо керує медіаційним процесом. Загалом медіація можлива у всіх категоріях справ незалежно від ціни спору і можна послуговуватися нею при так званих *small claims* (ціна спору до 5 тис. фунтів), *fast track* (ціна спору від 5 до 15 тис. фунтів) і в *multi track cases* (ціна спору від 15 до 50 тис. фунтів). Проте існують рекомендації щодо немедіабельних спорів, це зокрема:

1. Справи, де необхідний правовий прецедент для тлумачення закону;
2. Справи, домовленість щодо яких не відповідатиме інтересам суспільства;
3. Справи, де потрібні захисні заходи, наприклад, судові заборони;
4. Справи, де має місце спрощене судочинство [96].

Загалом медіаційне провадження повинне закінчитися протягом 28 днів з дня направлення справи судом на медіацію. Потрібно звернути увагу на дуже важливу річ, а саме на те, що роль суду у вирішенні спору не завершується після направлення справи на медіацію. Адже суд в особі посадовця, що іменується *mediation officer*, надає відповідним органам, здійснюючим медіацію, усю необхідну інформацію для відкриття провадження. Процесуальну діяльність суду можна розуміти як наказ, від якого неможливо ухилитися. З іншої сторони, учасники провадження все ж не є залишеними самі на себе. Уся процедура є організованою для них, а вони лише мають обов'язок з'явитися на зустріч і прагнути до досягнення взаємовигідної угоди. Що правда, сторони не можуть вибрати собі медіатора, однак це не має негативного впливу на їхнє становище. З огляду на чітку організацію процедури, медіація

здійснюється досить швидко і з дотриманням часових рамок, що складають чотири тижні.

У Великій Британії досить важко ухилитися від медіації, навіть якщо від самого початку виявлено незацікавлення у даному способі вирішення спорів. Від моменту подання позову і аж до закінчення провадження можна знайти кілька моментів, коли могло б здаватися, що відмова сторін від медіації є кінцевою, проте суд і надалі схиляє їх до альтернативного вирішення спору. Таким чином, якщо сторони в анкеті відмовилися від медіації, суддя може заново запитувати їх думку щодо вирішення спору шляхом медіації. В разі чергової відмови, після так званого *case management conference* сторони знову можуть скеровуватися до медіації. Зі сторони медіатора ситуація виглядає інакше – якщо медіатор не може зв'язатися зі сторонами протягом п'яти днів або сторони заявили, що не зацікавлені в медіації, то справа закривається. Це є обґрунтованим, адже медіатор за свою роботу отримує винагороду, тому не може дозволити собі бездіяльність.

На перший погляд може здатися, що медіаційна процедура є складною і заплутаною. Виникає це з факту, що сторони мусять прийняти рішення щодо медіації вже на початковому етапі, а тому помилково можна зрозуміти, що процедура є довгою і незрозумілою. Тим часом, як показують результати досліджень, медіація є швидкою, еластичною і приязною для сторін. Сторони однак не володіють такою інформацією, а тому роль судів і суддів в пропагуванні цього способу вирішення спорів є дуже важливою.

Окрім судової медіації, сторони для вирішення свого спору можуть звернутися до медіатора або в організацію, яка надає медіаційні послуги. У разі, якщо одна сторона хоче вдатися до медіації, а інша ні, то спочатку вона зв'язується з медіатором, пояснює всі обставини конфлікту, потім, якщо з точки зору медіатора випадок є медіабельним, то медіатор зв'язується з іншою стороною і запрошує її на медіацію. Далі сторони разом з медіатором узгоджують час і місце проведення процедури медіації, якщо сторони звернулися в спеціальну організацію, то організація призначає сторонам

медіатора, який спеціалізується на тому виді конфлікту, з яким звернулися сторони. Британська модель медіації передбачає, що сторонам може знадобитися цілий день для вирішення конфлікту, а не кілька медіаційних зустрічей, хоча такий формат також допускається.

Більшість медіаційних процедур припускають спільну зустріч медіатора і сторін, за винятком випадків, коли проводиться телефонна або онлайн медіація. Така зустріч починається зі вступу, де медіатор пояснює сторонам, як буде будуватися процедура, пояснює свою роль в ній і встановлює базові правила, наприклад, таким правилом може бути – не перебивати один одного і говорити по черзі. Сторони повинні прийняти дані правила, щоб робота над їх конфліктом могла проходити найбільш конструктивно, також ці правила забезпечують справедливий, неупереджений та безпечний процес, в якому обидві сторони однаково почуті. Далі сторонам надається можливість пояснити суть конфлікту, як вони особисто його розуміють.

Потім медіатор веде сторони через структуровану і фасилітарну дискусію, яка називається «стадією обміну», де сторони обмінюються своїм баченням ситуації і прояснюють деякі проблемні питання, а медіатор використовує різні техніки (наприклад, рефреймінг і перевірка на реалістичність), щоб сторони могли краще пояснити свою позицію, прояснити всі аспекти ситуації і розкрити свій інтерес.

Стадія дискусії починається з дослідження проблем, що включає в себе прояснення прихованих інтересів, що дозволяє сторонам генерувати пропозиції для досягнення угоди. Коли сторони добре розуміють області згоди і незгоди, вони стають готовими до висунення пропозицій і контрпропозицій, працюючи над угодою.

Далі йде стадія вирішення проблем і укладення угоди, на якій медіатор допомагає сторонам згенерувати цілий ряд пропозицій для укладення угоди. Коли згода щодо спірних питань досягнуто, угода зазвичай викладається на папері і підписується. Сторони самостійно вирішують чи буде їх договір обов'язковим до виконання.

Остання стадія – завершення медіації. Дана стадія починає з того, що медіатор видає копії угод всім учасникам медіації або зачитує його. Якщо сторонам так і не вдалося дійти згоди, сторони визначають які спірні питання вдалося звузити, а де вийшло досягти часткової згоди. Медіатор нагадує про конфіденційність, все, що було сказано в ході процедури медіації залишається строго конфіденційним і не може бути використано в наступних розглядах. Також медіатор може призначити наступні зустрічі, якщо є така необхідність[93, с. 14]. Через тиждень після завершення медіації медіатор або спеціалізована організація зв'язуються зі сторонами, щоб дізнатися, як медіація змінила ситуацію і чи все гаразд.

Підсумовуючи, варто зазначити, що медіація у Великобританії була введена швидко, справно і без зайвого міркування чи варто, чи ні користуватися альтернативними способами вирішення спорів. Протягом перших її років застосування тривали інтенсивні роботи в сфері формування медіаційних принципів. Очевидно, цьому всьому передували численні пілотажні проекти і широко охоплюючі дослідження. В результаті за відносно короткий час досягнуто чудових результати (високий відсоток дієвості у співвідношенні з числом проведених медіаційних проваджень).

Закон Німеччини «Про підтримку медіації та інших процедур позасудового врегулювання конфліктів» (Gesetz zur Forderung der Mediation und anderer Verfahren der aulssergerichtlichen Konfliktbeilegung) вступив в дію 26 липня 2012 року. З його прийняттям був завершений тривалий процес введення в національне законодавство Німеччини положень Європейської Директиви. Перший проект Закону уряд Німеччини підготував ще у серпні 2010 року, проте його доопрацювання, публічне обговорення і остаточне прийняття тривали майже два роки. Основна дискусія розгорнулася між палатами німецького парламенту – бундестагом, з представленим у ньому адвокатським лобі, і бундесратом, що знаходиться під сильним впливом судової системи. Каменем спотикання стало затвердження Законом практики

проведення медіації німецькими суддями, а також особливих вимог до навчання і підвищення кваліфікації медіаторів [119].

Ще до прийняття Закону про медіацію в Німеччині склалася практика проведення судової медіації діючими суддями. Довгі роки процедура судової медіації проводилася абсолютно безкоштовно і довела свою ефективність. На момент обговорення законопроекту судова медіація пропонувалася в більшості німецьких земель і успішно застосовувалася не тільки в загальних, а й в спеціалізованих судах (наприклад, трудових, адміністративних).

Пропозиція судової медіації та її проведення суддями, на думку більшості приватних медіаторів, гальмувала розвиток позасудової медіації, яка і зараз все ще менш популярна в німецькому суспільстві. Спільнота приватних медіаторів неодноразово наполягала на забороні існуючої практики і критикувала суддівське співтовариство. Одним з основних аргументів було твердження, що медіація, яка проводиться суддями, займає максимум дві години і складалася з одного засідання, а тому не є медіацією, оскільки прийняті в такі короткі терміни угоди далеко не завжди відповідають інтересам обох сторін. Саме спільнота приватних медіаторів і адвокатів наполягала на включенні до Закону заборони на проведення процедури медіації суддями і нормативному закріпленні моделі зовнішньої судової медіації, при якій суддя повинен буде направляти сторони для проведення медіації до приватного медіатора [116].

Компромісним рішенням, відбитим в перехідних положеннях Закону (§ 9), стала заборона на назву здійснюваної суддями примирної процедури медіацією, яка з 01 серпня 2013 року називається примирною процедурою (Guterverfahren) [101].

Німецький Закон про медіацію складається всього з дев'яти параграфів, присвячених наступним основним аспектам медіації: поняття медіації (§ 1), процедура медіації та завдання медіатора (§ 2), обов'язок з надання інформації та обмеження в діяльності медіатора (§ 3), конфіденційність (§ 4), навчання і підвищення кваліфікації медіатора, поняття сертифікованого медіатора (§ 5), повноваження з видання Міністерством юстиції розпоряджень про навчальні

програми медіаторів (§ 6), науково-дослідні проекти і фінансова підтримка медіації (§ 7), оцінка результатів дії закону (§ 8) і перехідні положення (§ 9).

Одночасно з прийняттям Закону про медіацію в Німеччині був прийнятий цілий ряд змін в уже діючі нормативні акти, в тому числі Цивільний процесуальний кодекс Німеччини, в якому з'явилася норма, що дозволяє суддям пропонувати сторонам врегулювати спір в рамках процедури медіації (§ 278a ЦПК Німеччини).

Положення Закону регулюють цілий ряд основних аспектів створення і розвитку практики медіації. При цьому особлива увага приділяється таким питанням, як поняття медіації, порядок проведення процедури, принципи медіації, навчання медіаторів та проведення науково-дослідних проектів в цій сфері. Слід розглянути докладніше деякі з них.

У § 1 Закону даються поняття медіації та медіатора. Медіація визначається як структурований процес, в якому роль медіатора полягає в тому, щоб підтримувати між сторонами «відповідальну комунікацію» (§ 1 абз. 5, § 2). Якщо сторони не здатні розмовляти один з одним і домовлятися, це є підставою для припинення процедури медіатором згідно з абз. 5 § 2 Закону.

Визначення медіатора в Законі як незалежної і нейтральної особи, що не володіє повноваженням щодо вирішення спору, загалом є стандартною формою визначення, виробленою в німецькій доктрині. Характерною особливістю визначень медіації та медіатора в Законі є їхній вираз через основні принципи процедури, такі, як конфіденційність і добровільність медіації, відповідальність сторін, нейтральність медіатора. Такий підхід робить німецький Закон більш лаконічним і виключає необхідність включення в нього окремої статті з перерахуванням принципів медіації [120].

Закон також регулює порядок проведення процедури медіації (§ 2) і встановлює, що тільки самі сторони можуть обирати медіатора для проведення процедури, це правило виражає принцип добровільності. При проведенні процедури медіатор повинен упевнитися в тому, що сторони розуміють порядок її проведення, знають її основні принципи і готові їх дотримуватися.

Керуючись принципом добровільності, сторони можуть завершити процедуру медіації на будь-якому її етапі. Таке рішення може бути прийнято обома сторонами або тільки однією з них. Медіатор, також добровільно бере участь у процедурі медіації, може завершити процедуру медіації на будь-якому етапі її проведення, особливо якщо він вважатиме, що її подальше проведення є недоцільним і поведінка сторін не веде до побудови конструктивного діалогу та вироблення спільного рішення щодо спору [116].

Це положення Закону має істотне значення для практики медіації та відображає одночасно з правом медіатора на завершення процедури обов'язок сторін відповідально і активно брати участь в процедурі і працювати над спільним вирішенням існуючої проблеми. Така участь сторін у медіації є основою процедури, де повноваження по вирішенню спору знаходяться у конфліктуючих сторін.

Закон Німеччини передбачає оформлення медіативної угоди в письмовій формі лише за згодою сторін.

Оскільки сторонам спору не завжди можуть бути відомі обставини, що впливають на нейтральність і незалежність медіатора, законодавець встановив обов'язок медіатора повідомити сторони про такі обставини (§ 3). Після цього сторони самі можуть прийняти рішення про проведення медіації обраним ними медіатором або про призначення нового медіатора. Якщо, незважаючи на викладені медіатором обставини, сторони висловили свою однозначну згоду на проведення процедури медіації за участю вже обраного ними медіатора, процедура буде проводитися в загальному порядку. Думка сторін також має значення в тих випадках, в яких Закон однозначно забороняє особам діяти в якості медіатора. Такі випадки вказані в п. 2 і 3 § 3: «Не може діяти в якості медіатора особа, яка в тій ж суперечці раніше діяла в інтересах однієї із сторін». Тут маються на увазі ситуації, коли сторони погоджуються на участь в якості медіатора, наприклад, адвоката, котрий раніше діяв в тому самому спорі як представник однієї зі сторін (ретроспективне обмеження). Крім того, Закон забороняє і медіатора, який проводив процедуру примирення щодо спору, діяти

в тій ж суперечці в якості представника або консультанта в інтересах однієї зі сторін вже після проведення процедури медіації (перспективне обмеження).

Крім того, п. 3 § 3 Закону встановлює обмеження на діяльність в якості медіатора і представника по одному спорі для осіб, пов'язаних загальним здійсненням професії або спільним офісом. Згідно з німецьким законодавством деякі професії, такі, як адвокат, нотаріус, лікар, журналіст або інженер, відносяться до переліку так званих вільних професій. Представники цих професій можуть здійснювати свою професійну діяльність як самостійно, так і спільно з іншими представниками вільних професій. Наприклад, німецькі адвокати можуть об'єднуватися і створювати спільну практику (що в Законі називається «спільне здійснення професії») або спільно орендувати офісне приміщення, залишаючись при цьому, у всіх сенсах незалежними один від одного. Таким чином, згідно з п. 3 § 3 не можуть діяти в якості медіатора і представника або консультанта однієї зі сторін, наприклад, адвокати, які спільно займаються практикою або орендують спільний офіс. Як вже було зазначено вище, це обмеження не діє, якщо сторони згодні на незастосування правила і це не суперечить інтересам правосуддя.

Одним з основних принципів процедури медіації є її конфіденційність. Параграф 4 Закон більш детально регламентує правила застосування даного принципу при проведенні медіації, визначає коло осіб, на яких поширюється його дія, і встановлює відповідні винятки.

Правило про збереження конфіденційності поширюється як на медіатора, так і на інших осіб, пов'язаних з проведенням примирної процедури (наприклад, асистентів і секретарів медіатора, практикантів, осіб, допущених до участі в процедурі медіації, і т.д.)[108].

Правило про збереження конфіденційності не діє, якщо розголошення інформації про медіацію необхідно для виконання медіативної угоди. В даному випадку мова може йти як про випадок відмови однієї зі сторін від добровільного виконання медіативної угоди і подальшого звернення до суду або інший орган для його примусового виконання, так і про випадки, коли для

виконання медіативної угоди про неї і її умови необхідно проінформувати третіх осіб (державні і муніципальні органи, контрагентів, ділових партнерів).

Іншим винятком з правила конфіденційності є необхідність збереження громадського порядку (*ordre public*), запобігання загрози благополуччю дитини або заподіяння тяжкої шкоди здоров'ю. Не поширюється правило і на загальновідомі факти. Крім того, медіатор перед початком процедури медіації, а також на окремих її етапах повинен проінформувати сторони про межі дії його обов'язку щодо збереження конфіденційності.

Німецький законодавець встановив обов'язок проходження навчання для всіх груп медіаторів, не встановлюючи при цьому строгих вимог до його змісту і тривалості. Відповідальність за проходження навчання та за його якість Законом покладено на самих медіаторів.

Згідно з вимогами Закону програми навчання медіаторів в Німеччині повинні містити інформацію про основи медіації, так само як і про процедуру медіації та її рамкові умови, про техніки переговорів і комунікації, про конфлікт, про право медіації та ролі права в медіації, а також практичні вправи, рольові ігри і супервізію (тобто спостереження і оцінку роботи медіатора іншими медіаторами, яка дозволяє йому постійно вдосконалювати свої навички проведення примирної процедури) [108].

Крім цього Закон передбачає можливість сертифікації медіаторів, яка повинна проводитися в порядку, встановленому спеціальним розпорядженням Міністерства юстиції ФРН. Можливість видання спеціальних розпоряджень з питань навчання і підвищення кваліфікації медіаторами встановлена § 6 Закону[92].

Перший досвід медіації в Німеччині був пов'язаний з різними проектами з впровадження примирних процедур, в яких брали участь приватні медіатори, суди і представники юридичної спільноти.

Положення Закону закріплюють можливість подальшого дослідження практики застосування медіації в Німеччині в формі науково-дослідних проєктів, проведення яких можливе за спільної участі Федерації і регіонів. У

п. 2 § 7 встановлено, що в рамках цих проектів держава може надавати фінансову підтримку (правову допомогу) громадянам, які бажають врегулювати спір в рамках процедури медіації, так само як сьогодні така допомога надається позивачам, які не мають достатніх коштів для оплати судових витрат. Фінансова підтримка надаватиметься тим, хто зможе довести особисті чи економічні причини неможливості самостійного несення витрат, пов'язаних з проведенням медіації, а також сумлінність наявних матеріально-правових вимог. Рішення про виділення фінансової підтримки приймає компетентний суд.

Останні два параграфи Закону (§ 8, § 9) містять перехідні положення і визначають обов'язок оцінки Урядом ФРН ефективності дії закону впродовж перших п'яти років його існування. Крім цього, в даних параграфах Закону визначається обов'язок у разі необхідності прийняти нові нормативно-правові акти або внести зміни до вже існуючих, якщо це буде необхідно для удосконалення правового регулювання інституту медіації.

Отже, узагальнивши зарубіжний досвід правового регулювання процедури медіації, можна виділити ряд як спільних, так і відмінних рис. Спільним є те, що достатньо чітко вказано на вагомість і значення медіації як одного із способів урегулювання правових конфліктів; правові дефініції поняття «медіація» є практично ідентичними за своїм змістом; зазначаються однакові принципи медіації. До відмінних рис належать такі: різні сфери суспільних відносин, у межах яких законодавчо передбачено механізми медіації; розбіжності у строках, протягом яких реалізується процедура медіації; відмінності у затвердженні медіаційної угоди; розбіжності у вимогах до медіатора; ролі суду у процесі призначення медіації тощо.

Таким чином, можна зазначити, що медіацією неможливо замінити справедливу й доступну судову систему, однак медіація без сумніву може претендувати на один з альтернативних способів вирішення правових спорів у різних сферах суспільного життя, тому при імплементації процедури медіації в

українське законодавство необхідно враховувати та використовувати зарубіжний досвід.

2.2. Інститут медіації у міжнародних документах та актах міжнародних організацій

У сучасних умовах глобалізації, активного міжнародного співробітництва, ускладнення торговельних, економічних, культурних, міжнаціональних та інших відносин процедура альтернативного вирішення спорів затребувана і на міжнародній арені, для цього створені цілі міжнародні інститути медіації, прийнято ряд міжнародно-правових актів.

Серед міжнародних установ, метою яких є сприяння розвитку медіації в світі можна назвати: Міжнародний інститут медіації, ЮНСІТРАЛ, Європейську асоціацію суддів на підтримку медіації, Міжнародну академію вирішення спорів, Міжнародну академію медіаторів, Європейську мережу медіативних ініціатив, Лондонський міжнародний арбітражний суд, Європейську комісію з питань ефективності правосуддя Ради Європи.

Міжнародний інститут медіації (ІМІ) – єдина міжнародна організація, яка займається розробкою глобальних професійних стандартів для медіаторів, адвокатів та інших залучених в процеси переговорів і вирішення спорів. Цілями інституту є:

- сприяння і просування застосування медіації в міжнародному масштабі;
- створення інфраструктури для забезпечення якості, в тому числі для сертифікації, серед медіаторів;
- створення можливостей для навчання медіаторів;
- надання громадськості незалежної інформації про медіацію;
- виконання лідируючої ролі в питаннях політики, пов'язаних з медіації;
- встановлення контактів і надання підтримки медіативних організаціям схожого профілю;

- підтримка об'єднань в сфері міжнародної медіації.

ЮНСІТРАЛ (United Nations Commission on International Trade Law) – організація, заснована Генеральною Асамблеєю ООН в 1966 р з метою усунення розбіжностей між законодавствами різних країн в сфері міжнародної торгівлі та інвестиційної діяльності, і широко використовує для усунення перешкод, пов'язаних з міжнародною торгівлею і інвестиційною діяльністю медіативні процедури.

Європейська асоціація суддів на підтримку медіації (GEMME), заснована в 2003 р, об'єднала суддів держав-членів Європейського союзу і держав-членів Європейської асоціації вільної торгівлі, включаючи Швейцарію, Ліхтенштейн, Норвегію та Ісландію, які використовують судову медіацію як альтернативний метод вирішення спорів. Метою асоціації є підтримка і поліпшення існуючої медіативної практики в державах-членах ЄС; обмін інформацією та досвідом в області альтернативних способів вирішення спорів між зазначеними країнами; залучення фахівців і громадян до посередництва, а також сприяння суддям, які займаються підтримкою медіації.

У 2002 р група американських медіаторів заснувала INADR – Міжнародну академію вирішення спорів з метою підвищення обізнаності людей щодо медіації, тому що, на думку фахівців «вона видається більш адекватним способом вирішення спорів, ніж змагальні практики, в рамках яких суперечки вирішуються приготуванням до бою». Колишній головний суддя США Б. Уоррен заявив: «наша правова система стала занадто дорогою, занадто болючою, занадто руйнівною і занадто неефективною для дійсно цивілізованих людей» [63].

IAM – Міжнародна академія медіаторів, заснована в 1988 р в Канаді, головною метою своєї діяльності вважає підготовку затребуваних міжнародних комерційних медіаторів.

Успішно діють в сфері медіації EMNI – Європейська мережа медіативних ініціатив і Лондонський міжнародний арбітражний суд.

Активна робота з розроблення міжнародних документів у сфері медіації здійснюється Європейською комісією з питань ефективності правосуддя Ради Європи (СЕРЕЈ). Комісія була створена 18 вересня 2002 року відповідно до Резолюції (2002) 12 Комітету Міністрів Ради Європи. До складу СЕРЕЈ входять 47 держав-членів Ради Європи. Метою діяльності СЕРЕЈ є підвищення ефективності роботи органів у сфері правосуддя в контексті впровадження стандартів та рекомендацій Ради Європи. Комісія ініціює дослідження у зазначеній галузі, зокрема порівняльного характеру, готує проекти рекомендацій, спрямовані сприяти застосуванню різноманітних документів Ради Європи з метою поєднання двох ключових принципів правосуддя: справедливості та ефективності.

Механізм медіації довів свою ефективність і на сьогоднішній день отримав закріплення в міжнародному праві. Проте міжнародно-правових актів, що регулюють питання медіації, все ж небагато: Європейська конвенція про здійснення прав дітей від 25 січня 1996 р. (Ст. 13), Мінімальні стандартні правила Організації Об'єднаних Націй, що стосуються здійснення правосуддя щодо неповнолітніх (Пекінські правила), прийняті Резолюцією Генеральної Асамблеї ООН №40/33 від 29 листопада 1985 р., Декларацію основних принципів правосуддя для жертв злочинів і зловживання владою, прийняту Резолюцією Генеральної Асамблеї ООН № 40/34 від 29 листопада 1985 р.

Слід також виділити ряд документів Комісії Організації Об'єднаних Націй з права міжнародної торгівлі (ЮНСІТРАЛ), включаючи нижченаведені: Погоджувальний регламент ЮНСІТРАЛ від 4 грудня 1980 р. та Типовий закон ЮНСІТРАЛ від 19 листопада 2002 р. про міжнародну комерційну погоджувальну процедуру. Типовий закон UNCITRAL «On international commercial conciliation» має важливе значення для розвитку інституту медіації. Даний документ спрямований на вирішення спорів за участю посередника в міжнародних комерційних відносинах, в пункті 21 зазначається, що хоча даний нормативно-правовий акт призначений для врегулювання міжнародних комерційних спорів, держави можуть розширити сферу його застосування до

розгляду внутрішніх і, деяких некомерційних суперечок [12]. У 2018 р. Комісією ООН з права міжнародної торгівлі (ЮНСІТРАЛ) були схвалені зміни і доповнення до Типового закону ЮНСІТРАЛ про міжнародну комерційну погоджувальну процедуру, який тепер називається Типовим законом ЮНСІТРАЛ про міжнародну комерційну медіацію та міжнародні мирові угоди, укладені в результаті медіації.

У серпні 2019 р. у Сінгапурі відбулося підписання Конвенції ООН про міжнародні мирові угоди, що були укладені в результаті медіації [122] (далі – Сінгапурська конвенція), розробленої Робочою групою II ЮНСІТРАЛ. Необхідність такого документа видається очевидною, адже спрощене виконання медіаційних угод дасть поштовх популяризації мирних методів вирішення міжнародних комерційних спорів і позитивно відобразиться на обсягах та швидкості міжнародної торгівлі, сприятиме стійкому розвитку економіки тощо[59, с. 26-27].

Сфера дії Конвенції визначена досить широко. Згідно п. 1 ст. 1 вона застосовується до угод, досягнутих в рамках посередництва (медіації) та укладених сторонами в письмовій формі з метою врегулювання комерційного спору, які в момент їх укладення були міжнародними (international). Таким чином, Конвенція застосовується до мирових угод, що відповідають наступним вимогам.

По-перше, угода повинна бути досягнута в рамках посередництва. В якості основи для визначення посередництва використовується визначення, закріплене в п. 3 ст. 1 Типового закону ЮНСІТРАЛ. Так, під посередництвом розуміється процедура, за допомогою якої сторони намагаються досягти мирного врегулювання виниклого між ними спору за сприяння третьої особи або осіб (посередників), що не володіють повноваженнями наказувати сторонам варіант вирішення їх спору. При цьому найменування процесу не є важливим: він може називатися «посередництвом», «позгоджувальною процедурою» (як в Типовому законі ЮНСІТРАЛ), «медіацією» або мати іншу назву з аналогічним змістом.

Другою необхідною умовою для застосування Конвенції є «міжнародний» (international) характер угоди, який визначається на момент його укладення. В ході роботи над проектом Конвенції було розглянуто три можливих варіанти визначення міжнародного характеру мирової угоди:

- 1) територіальний – за місцем проведення процедури посередництва або місця укладення угоди;
- 2) персональний – з урахуванням місцезнаходження комерційних підприємств сторін угоди;
- 3) за правом, що застосовується до мирової угоди.

У підсумку за основу був обраний саме персональний принцип, відповідно до якого угода вважається міжнародною, якщо в момент його укладення комерційні підприємства принаймні двох сторін такої угоди перебували на території різних держав.

Третьою необхідною умовою застосування Конвенції є письмовий характер угоди. Як випливає з підготовчих матеріалів до Конвенції, ця вимога має розумітися максимально широко і охоплювати будь-яку форму, що дозволяє забезпечити фіксацію змісту такої угоди, включаючи електронні повідомлення (за умови, що інформація, яка міститься в них є доступною для подальшого використання).

У Конвенції також сформульовано вичерпний перелік мирових угод, щодо яких вона не застосовується. Так, зі сфери її дії виключені мирові угоди, укладені для врегулювання суперечок з угод, укладених в особистих, сімейних або домашніх цілях, а також угоди, що стосуються сімейного, спадкового і трудового законодавства. Конвенція також не застосовується до мирових угод, затверджених судом або укладеними в процесі розгляду в державному суді; мирових угод, що підлягають виконанню в якості судових рішень; а також угодами, оформленими і виконуваним в якості арбітражних рішень. Так, не підпадатимуть під дію Конвенції мирові угоди, досягнуті вже після того, як судовий розгляд почалося (в тому числі коли угода була укладена без будь-якої допомоги з боку суду). Не поширює Конвенція свою дію і на угоди, досягнуті в

ході арбітражного розгляду, зафіксовані в якості «рішень на узгоджених умовах» і мають такий же статус і дію, як і будь-яке інше арбітражне рішення. Аналогічним чином зі сфери дії документа виключені угоди, досягнуті в рамках процедури посередництва, але прирівняні до арбітражних рішень.

Таке рішення розробників Конвенції обумовлено прагненням уникнути можливого дублювання регламентації виконання таких угод, які можуть підпадати під сферу дії інших документів (наприклад, Гаазької конвенції про угоди про вибір суду 2005 року, Нью-Йоркської конвенції 1958, а також проекту Гаазької конвенції про визнання і приведення у виконання іноземних судових рішень («Суддівського проекту»)) [49, с. 66].

Сінгапурська конвенція передбачає, що мирові угоди, які підпадають під сферу її дії, є обов'язковими і підлягають виконанню (п. 1 ст. 3).

Важливою особливістю даного документа є той факт, що він забезпечує лише рамкову основу для приведення у виконання мирових угод, досягнутих в результаті посередництва, при цьому не маючи на меті узгодження внутрішнього законодавства держав в цій галузі, і не зачіпає правила проведення процедури посередництва. Таким чином, процедура приведення у виконання мирових угод, досягнутих в рамках посередництва, встановлюється кожною державою-учасницею самостійно (ст. 2 Конвенції).

Серед документів Економічної і соціальної ради ООН, що стосуються посередництва, варто назвати такі: Резолюція Економічної і соціальної ради ООН № 1999/26 від 28 липня 1999 р. «Розробка та здійснення заходів посередництва і реституційного правосуддя в галузі кримінального правосуддя»; Резолюція Економічної і соціальної ради ООН № 2000/14 від 27 липня 2000 р. «Основні принципи застосування програм реституційного правосуддя в питаннях кримінального правосуддя»; Резолюція Економічної і соціальної ради ООН № 2002/12 від 24 липня 2002 р. «Основні принципи застосування програм реституційного правосуддя в питаннях кримінального правосуддя».

Основними юридичними інструментами, якими послуговується Рада Європи, є рекомендації. Рекомендації видаються Комітетом Міністрів Ради Європи і не мають формальної зобов'язуючої сили, а становлять джерела права типу *soft law*. Попри це рекомендації на практиці мають значний вплив як на створення, так і на застосування національного права. Рекомендаційні приписи, однак, не є підставою позовів (*cause of action*) громадян країн-учасниць Ради Європи, а також ж не накладають на них безпосередньо ніяких прав та обов'язків.

Промування альтернативних методів розв'язування юридичних спорів на рівні Ради Європи розпочалося від нормативного регулювання дуже загального характеру. Варто розглянути нормативні акти, що здійснили вплив на поширення ідеї альтернативних способів вирішення спорів.

Рекомендація № R (81) 7 стосовно шляхів полегшення доступу до правосуддя, прийнята Комітетом міністрів Ради Європи 14 травня 1981 р.[7]. У її змісті підкреслено, що високий ступінь ускладнень, тривалість та значні кошти (*complexity, duration and costs*) судових процедур становлять основну перешкоду у доступі до здійснення правосуддя. Цим самим визнається за доцільне усунути «архаїчні процедури, котрі не приносять корисних результатів»[123, с. 119], як такі, що забирають надто багато часу та коштів. Замість цього пропонується використовувати форми примирні та медіативні, як перед судовим процесом, так і під час нього.

Додаток до Рекомендації містить трохи докладніші вказівки, які стосуються між іншим:

- широкого інформування фізичних та юридичних осіб про процедури прийняття рішення та можливості його скасування (п. А, пп. 1-2);
- підкріплення примирювальних механізмів у судових процедурах різного типу (п. В, пп. 3);
- спрощення формальних вимог для процесуальних документів (п. В, пп. 5);

- мінімалізація часу видання та введенням в дію рішення, а також формалізму, з цим пов'язаного (п. С, пп. 8-10);
- зменшення коштів ведення процесу (п. D, пп. 11-14);
- введення спрощених процедур, зокрема у випадку справ із низькою вартістю предмету спору (п. E, пп. 15);
- забезпечення справам із сфери сімейного права нескладної, швидкої, недорогої та конфіденційної процедури прийняття рішень (п. E, пп. 16).

Рекомендація стосувалася спорів у галузі цивільного, адміністративного права (включаючи також трудове право), та справ, які стосуються соціальної і фінансової тематики. Її положення наклали на країни-учасниці обов'язок інформувати у п'ятирічні проміжки часу про засоби та кроки, здійснені для її виконання.

Рекомендація № R (86) 12 щодо заходів з попередження та зменшення надмірного робочого навантаження в судах від 16 вересня 1986 р. стосувалася явища зростання кількості справ, котрі розглядалися в судах, що спричиняло затримки у здійсненні правосуддя. Як вихід із цієї ситуації у Рекомендації підтримано тенденцію до збільшення доступності і ефективності арбітражу, запровадження примірювальних процедур, котрі однак не виключають можливості звертання стороною до державного суду, та допущення позасудових суб'єктів до участі у вирішенні і розв'язання спорів в окремих галузях права [123, с.119]. Введено також у сфері професійної етики юриста обов'язок звернення до мирного чи договірного вирішення справи.

Резолюція № 1 (2000) щодо здійснення правосуддя у XXI столітті, прийнята під час 23-ї Конференції Міністрів юстиції держав-членів Ради Європи. Вона становила певного типу підсумки і стосувалися загальних питань, пов'язаних із уникнення затримок у процесі прийняття рішень (*avoiding delays*), модернізації судочинства у XXI столітті (*modernising the courts*) та підвищення ефективності та справедливості здійснення правосуддя (*efficiency and fairness of justice*).

Після цього частково повторено директиви і вказівки, уміщені в Рекомендаціях R (81) 7 і R (86) 12.

В окремих правових актах більш детального характеру Рада Європи визначилася щодо застосування альтернативних методів у окремих галузях права, звертаючи увагу на відмінності, що проявляються в цьому аспекті. До цієї групи актів належать:

1) Рекомендація № R 6 (87) 18 Комітету Міністрів Ради Європи державам-членам «Стосовно спрощення кримінального правосуддя»;

2) Рекомендація № R (99) 19 Комітету міністрів Ради Європи державам-членам Ради, які зацікавлені в організації медіації у кримінальних справах;

3) Рекомендація № R (98) 1 Комітету Міністрів Ради Європи щодо медіації в сімейних справах;

4) Рекомендація № R (01) 9 Комітету Міністрів Ради Європи державам-членам щодо альтернатив судовому розгляду спорів між адміністративними органами й сторонами - приватними особами;

5) Рекомендація № R (2002) 10 Комітету Міністрів Ради Європи про медіацію у цивільних справах.

Рекомендація № R 6 (87) 18, котра стосується кримінальних справ, відсилала до закріплених у Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод права на свободу та особисту недоторканність та права на справедливий суд, а також до зростання числа кримінальних справ, котрі вирішуються через суди. Затримці у процесі прийняття рішень мало протидіяти між іншим введення різних елементів АВС. Рекомендація перелічує *summary procedures*, *out-of-court-settlements* та спрощені процедури, які застосовуються у випадку т.зв. *minor offences* (п. 11, пп. А Рекомендації). У таких випадках чітко заохочується застосування не «репресивної», а «направчої» філософії здійснення правосуддя і введення інституцій, що служать реституції або відшкодування збитків, завданих постраждалому (*restitution of goods, appropriate compensation*) або суспільству (*payment a sum of money to the state or to an institution of a public or charity nature* – п. 11, пп. В – 2 Рекомендації).

Тим не менше, незважаючи на переваги, котрі виникають із обговорюваного нормативного акту, чітко вказується принцип добровільності використання пропонуваного засобу у конкретних випадках (т. зв. *acceptance* – п. 11, пп. В 5-6 Рекомендації). Більше того, Рекомендація наклала на країни-учасниці обов'язок публікувати щорічні звіти, котрі стосуються застосування елементів АВС у кримінальних провадженнях.

Рекомендація № R (99) 19 конкретизувала зміст Рекомендації R 6 (87) 18 і стосувалися уже безпосередньо самої медіації. Вміщені у ній базові стандарти медіації у кримінальних справах та критерії підбору справ, які підходять для медіації, такі як: готовність сторін до медіації (п. IV.10, IV.13 і I V.15 Рекомендації) чи добровільність (п. 11.1 Рекомендації) і добросовісність сторін (п. IV.11 Рекомендації) [125, с. 39].

Більше того, окреслено значення можливості проведення медіації на кожному етапі кримінального процесу (п. 11.4 Рекомендації) та цінність впровадження відповідних стандартів медіації із здійснення контролю з боку держави за їх дотриманням (п. V.19-24 Рекомендації). Рекомендація не містить дефініції медіації, перелічує тільки деякі її риси, такі як добровільність, конфіденційність, неформальність, неупередженість медіатора, повага [110, с.257].

Рекомендація № R (98) 1 стосувалася конкретної форми АВС – тобто медіації у сімейних справах. У цьому випадку також підкреслено зростання кількості спорів, у т. ч. міжнародного характеру, котрі виникали із сімейних відносин, зокрема розлучення, а також специфіку цього типу конфліктів (тобто тих, які базуються на тривалих стосунках, що виходять із кровної спорідненості чи свояцтва, емоційності, впливу на інших членів родини – п. 5 Рекомендації), а також їх суттєву економічну та суспільну вартість.

Необхідність введення чи зміцнення «консенсуального способу» (*consensual manner*) вирішення такого типу конфліктів пов'язана із універсальним для сімейного права принципом благополуччя дитини (п. 4 Рекомендації), посиляючись при цьому на ст. 13 Європейської конвенції про

здійснення прав дітей (п. 6 Рекомендації). Підкреслено такі суб'єкти сімейної медіації, як налагодження комунікації між сторонами спору, злагодження конфліктної ситуації, збільшення шансів на порозуміння та продовження сімейних стосунків, зменшення вартості (як економічної, так і суспільної) розлучення і скорочення часу вирішення спору (п. 7 Рекомендації).

У рекомендації згадано також основоположні принципи медіації (неупередженість і нейтральність медіатора, автономія конфлікту, автономність остаточного рішення сторін та конфіденційність – п. III Рекомендації), із особливим підкресленням її добровільного характеру (п. IIa Рекомендації). Не вміщено, однак, пропозицій щодо дефініції цієї форми АВС.

Досить важливим є те, що модель медіації, окреслена у Рекомендації R (98) 1, є моделлю медіації активної, евалюативної чи навіть трансформаційної. Роллю медіатора, згідно з Рекомендацією, є не тільки посередництво у процесі комунікації між сторонами, але також заохочення батьків (опікунів чи інших членів родини) зосередитися на потребах дітей як потенційному ґрунті для порозуміння (*encourage parents to focus on the needs of children*), нагадування про принцип благополуччя дитини (*remind parents of their prime responsibility relating to the welfare of their children*), а також наполягання на тому, щоб їх рішення узгоджувалися з дітьми (*to inform and consult their children*). Крім цього медіатор повинен поінформувати сторони про можливість скористатися сімейною терапією та надавати юридичну інформацію – не поради – пов'язану із медіативною ситуацією [102, с. 341].

У рекомендації вміщено також вказівки для країн-учасників щодо забезпечення відповідних процедур відбору, навчання та здобування кваліфікації і навичок медіаторами, залишаючи, однак, можливість детального регулювання країнам-учасницям.

Рекомендація № R (01) 9, як і попередня, посилається на ст. 6 Конвенції прав людини і основоположних свобод і містить у вступі твердження про ослаблення здатності судів розв'язувати спори з адміністрацією. Водночас зазначається, що «на практиці судові процедури не завжди є найвідповіднішим

засобом розв'язування адміністративних спорів» (*the court procedures in practice may not always be the most appropriate to resolve administrative disputes* – п. 6 Рекомендації). Як альтернативні способи згадано, крім внутрішнього контролю, консиліацію, медіацію, угоду (як результат переговорів або медіації), а також арбітраж. Згідно з Рекомендацією, допускається користування ними як у рамках судово-адміністративної процедури, так і у формі позасудовій, тобто певною мірою превентивній. Підкреслено також роль прозорості (*transparency*) цього типу проваджень та значення неупередженості і нейтральності суб'єктів, які у них беруть участь (п 1.3.b додатка до Рекомендації).

Справи, пов'язані із адміністративними актами, договорами, цивільною відповідальністю і фінансовими спорами (п. 1.2 додатка до Рекомендації), на думку авторів Рекомендації, є такими, щодо яких потрібно застосовувати АВС. Введення АВС до спорів між адміністративними органами та фізичними і юридичними особами, згідно з Рекомендацією, має перед усім служити:

- спрощенню процедур вирішення такого типу спорів;
- збільшенню ефективності процесу прийняття рішень;
- прискоренню вирішення процесів і зменшення їх затратності;
- створенню умов (громадянам) для комфортного вирішення спорів;
- зменшенню формалізму[106, с. 134]

Сам текст Рекомендації не містить дефініції медіації, ані жодної згаданої у ньому іншої форми АВС. Не згадує також про принципи, на яких вони базуються і котрі визначають їх суть. Якщо би не п. 40 і 42 обґрунтування Рекомендації, котрі містять вказівки на чіткі й прозорі відмінності між цими конструкціями, дефініції медіації та консиліації, могло б навіть скластися враження, що його творці трактують поняття медіації і консиліації як тотожні[110, с. 264]. Рекомендація передбачає також можливість введення деяких елементів АВС, як обов'язкових етапів судового процесу у цій категорії права.

Рекомендація № R (02) 10 не тільки вперше в самому тексті дефініює інституцію медіації – в контексті медіації в цивільних справах – як «процес

вирішення спорів, під час якого сторони ведуть переговори щодо спірних питань з метою досягнення порозуміння за допомогою одного або кількох медіаторів» (п. 1.1 Рекомендації), але також вказує на її застосування у справах, «що стосуються прав та обов'язків, котрі виникають із відносин у цивільному праві, в т.ч. справ зі сфери права господарського, споживчого чи трудового, але з виключенням справ адміністративних і кримінальних» (п. 11.2 Рекомендації). Також підкреслюється, що цей акт «не порушує приписів Рекомендації № R (98) 1 щодо медіації в сімейних справах», котрий становить підґрунтя тлумачення права, що сімейні справи не охоплені ним. Не порушує також права доступу до правосуддя, «як такого, що дає базову гарантію захисту їх прав» (п.11.2 і 11.5 Рекомендації).

Згідно з рекомендацією, «медіація може бути особливо корисна у справах, де судові процеси менш відповідають інтересам сторін, зокрема із причини збитків, формалізму судових процедур або коли існує потреба підтримувати діалог чи контакти між сторонами», водночас вона нагадує країнам-учасницям про збереження рівноваги «між ефективністю швидких і легкодоступних процедур медіації» та піклуванням про те, щоб «не доводити до непотрібних запізнь та використання медіації як тактики, котра сповільнює процес». У рекомендації перелічено також деякі ознаки медіації (такі як незалежність і неупередженість медіатора, конфіденційність – п IV.12 і IV.13 Рекомендації), залишаючи, однак, ключовим з них принцип добровільності. Його можна вивести із формулювання, котре міститься у п. 12, що «медіатор не може насаджувати сторонам певних рішень».

У Рекомендації присвячено багато уваги інформаційній політиці держав-учасниць, тобто популяризації медіації (п VII.18-21 Рекомендації). Приписи, які стосуються цієї проблеми, мають, однак, загальний характер і стосуються тільки результатів, яких Рада Європи очікує від країн-учасниць. Преамбула до рекомендації виразно підкреслює «важливу роль судів у популяризації медіації».

Отож варто ще раз підкреслити необов'язковий характер рекомендацій. Норми і принципи, у них закладені, є орієнтиром для законотворчої діяльності держав-учасниць, тобто підготовка норм, які стосуються введення медіації або інших елементів АВС до національних правових систем.

Ініціатива щодо сприяння поширенню альтернативних способів вирішення спорів у Європейському Союзі зародилася на засіданні Європейської Ради в Тампере, що відбулося 15-16 жовтня 1999 року. Так, Європейська Рада визначила нову мету, якою стало створення та гармонізація правових інструментів, які б уможлилювали розвиток рівня свободи, безпеки та правосуддя. Задля реалізації поставленої мети, в квітні 2002 року Європейська Комісія прийняла Зелену книгу про альтернативне вирішення спорів, які регулюються цивільним та господарським законодавством.

Варто зазначити, що зелені книги не є джерелами права, радше – документами, що виникають в результаті дискусій та моніторингової діяльності Європейської Комісії у певній галузі, що є предметом інтеграції до ЄС. Зелені книги передусім адресовані зацікавленим суб'єктам і в деяких випадках дають поштовх до законотворчої роботи. У зазначеній Зеленій Книзі вміщені консультаційні матеріали, зокрема 21 питання направлене до медіаційних середовищ.

Європейський Парламент прийняв Зелену Книгу 12 грудня 2003 року, одночасно прийнявши рішення про розробку проекту Директиви про медіацію в цивільних справах.

У жовтні 2004 року, як результат дискусії щодо Зеленої Книги, було затверджено, розроблений Комісією, Кодекс поведінки для медіаторів (European Code of Conduct for Mediators). У ньому закріплені норми поведінки і стандарти для медіаторів та організацій, які здійснюють контроль за наданням послуг з медіації, що орієнтовані на такі фундаментальні принципи, як незалежність, неупередженість, нейтральність, компетентність медіатора, неформальність і добровільність медіації.

Кодекс має добровільний характер і може, але не повинен, застосовуватися конкретними медіаторами або організаціями. У преамбулі Кодексу закріплена дефініція поняття «медіація», під яким розуміється процес, в якому двоє або більше сторін визначають третю особу – медіатора, з метою допомоги їм у вирішенні спору шляхом укладення угоди, без можливості розірвання і незалежно від того, яку назву цей процес має в даній державі[2].

Після низки консультацій на підставі положень закладених в Зеленій Книзі, Комісія також у жовтні 2004 року підготувала проект Директиви Європейського Парламенту і Ради щодо деяких аспектів посередництва (медіації) в цивільних та комерційних справах, яка після певних модифікацій була прийнята Європейським Парламентом і Радою 21 травня 2008 року (Директива Європейського Парламенту і Ради 2008/52/ЕС від 21 травня 2008 року щодо деяких аспектів посередництва (медіації) в цивільних та комерційних справах) і ввійшла в дію 13 червня 2008 року.

Хоч дія Директиви поширюється на спори транскордонні, в преамбулі чітко зазначена можливість застосування її положень до внутрішньодержавних медіаційних проваджень. Рамковий характер положень Директиви має слугувати правовою основою щодо важливих аспектів цивільного судочинства в державах-членах шляхом гармонізації діючих у цих країнах положень про співіснування медіації та цивільного провадження[104, с. 18].

В Директиві медіація визначається як організований процес, в якому дві або більше сторін намагаються на засаді добровільності досягнути порозуміння з метою вирішення спору між ними, користуючись при цьому допомогою медіатора. Таке провадження може ініціюватися або самими сторонами, або за рішенням суду згідно національного законодавства[1].

Відповідно до Директиви медіатором є третя особа, до якої сторони звертаються задля ефективного, неупередженого та компетентного здійснення медіації, незалежно від її назви чи професії у відповідній державі та способу її призначення чи форми звернення до неї про проведення медіації. Директива не закріплює пропозиції програми навчання чи стандартів підготовки медіаторів і

обмежується заохоченням держав сприяти медіації та підтримувати соціальні ініціативи щодо забезпечення належного рівня освіти, надання послуг та етики медіатора.

Директива поширює свою дію на транскордонні спори в цивільних і господарських справах. З-під медіації виключені справи пов'язані з такими правами і обов'язками, якими, відповідно до чинного права, сторони не можуть вільно розпоряджатися. Зокрема це стосується питань із сфери сімейного, трудового, податкового, митного, адміністративного права та відповідальність держави за дії та бездіяльність при виконанні публічної влади (*acta iure imperii*).

Термін «транскордонний спір» відповідно до Директиви означає спір, в якому щонайменше одна зі сторін має постійне місце проживання чи звичне місце перебування в державі-члені, відмінній від будь-якої іншої сторони, в часі, коли:

- 1) сторони погодилися на медіацію вже після виникнення спору;
- 2) медіація зумовлена рішенням суду;
- 3) обов'язок звернення до медіації випливає з приписів національного права або
- 4) сторони запрошенні до медіації відповідно до ст. 5 [1].

Таким чином, головною метою цієї Директиви є створення кращого доступу до правосуддя (мається на увазі як судовий спосіб вирішення спорів, так і позасудовий) та полегшення доступу до альтернативних методів вирішення спорів, поширення мирного врегулювання спорів шляхом заохочення звернення до медіації та забезпечення гармонійного зв'язку медіації та цивільного провадження.

Зелена Книга, Кодекс поведінки для медіаторів та Директива 2008/52/ЕС становлять лише частину усєї роботи Європейського Союзу у сфері забезпечення свободи, безпеки і справедливості. Закономірним продовженням законотворчої роботи стали:

- Директива 2013/11/ЕС Європейського Парламенту і Ради про позасудове врегулювання споживчих спорів від 21 травня 2013 року;

- Регламент Європейського Парламенту і Ради № 524/2013 від 21 травня 2013 року про онлайн вирішення спорів споживачів та про внесення змін до Регламенту (ЄС) №2006/2004 і Директиви 2009/22 /ЕС (Регламент про ОВС споживачів).

Отож 21 травня 2013 р. Рада ЄС прийняла ще один важливий нормативний акт – Директиву 2013/11/ЕС про позасудове врегулювання споживчих спорів. Ухвалення цієї Директиви було зумовлене необхідністю заповнити прогалини в правовому регулюванні позасудового вирішення споживчих спорів.

В преамбулі Директиви 2013/11/ЕС зазначається, що ця Директива разом із Розпорядженням № 524/2013 є пов'язаними між собою і взаємно доповнюючими правовими інструментами.

Відповідно до ст. 1 метою Директиви є досягнення високого рівня функціонування внутрішнього ринку шляхом надання споживачам можливості добровільно подавати скарги на дії підприємців до суб'єктів, що пропонують незалежні, неупереджені, прозорі, ефективні, швидкі і справедливі альтернативні методи вирішення спорів. Директива не зачіпає національне законодавство, яке покладає на себе обов'язок брати участь у таких провадженнях, за умови, що воно не виключає сторонам можливості скористатися правом доступу до правосуддя.

Директива застосовується до позасудових проваджень для врегулювання внутрішніх та транскордонних спорів щодо договірних зобов'язань, що виникають із договорів купівлі-продажу або договорів про надання послуг між підприємцем, який знаходиться в ЄС та споживачем, що проживає в ЄС, шляхом залучення суб'єкта АВС, який пропонує або нав'язує рішення, чи приводить сторони до зустрічі з метою мирного врегулювання спору.

Положення Директиви не повинні перешкоджати державам-членам приймати чи зберігати в силі положення, що стосуються процедур позасудового вирішення даного виду спорів.

Як зазначає Подковенко Т.О., даний документ має на меті створення простої, швидкої і малозатратної процедури вирішення спорів між споживачами та підприємцями[73, с. 51].

Метою Регламенту № 524/2013 є досягнення належного функціонування внутрішнього ринку, зокрема його цифрового аспекту шляхом створення європейської платформи ODR, яка сприяє незалежному, неупередженому, прозорому, ефективному, швидкому і справедливому позасудовому вирішенню спору між споживачем і підприємцем через Інтернет[114].

Законодавством ЄС визначається сфера застосування ODR платформ, а саме онлайн вирішення спорів має обмежуватися споживчими та іншими приватними спорами, які не пов'язані з адміністративними або господарськими спорами.

Ці акти пропонують простий, швидкий і недорогий позасудовий розгляд вирішення суперечок між споживачами та трейдерами, під якими ст. 4 Директиви 2013/11/ЄС розуміє будь-яку фізичну або юридичну особу незалежно від форми власності, яка діє в тому числі через будь-яку особу, що діє від її імені або на її користь, для цілей, пов'язаних з торгівлею, бізнесом, ремеслом або професією [97].

Директива 2013/11/ЄС та Регламент (ЄС) № 524/2013 забезпечують повне охоплення альтернативного врегулювання спорів між споживачами та трейдерами на рівні ЄС. Це означає, що альтернативне вирішення спорів стає доступним для всіх спорів у кожному секторі ринку (наприклад, туризм, банківські послуги, електронна комерція) і в кожній державі-члені. Крім того, альтернативні способи вирішення спорів та ODR повинні відповідати критеріям якості, та з обов'язковими гарантіями ефективності, справедливості та прозорості.

Регламентується, що ODR платформи, мають існувати у формі інтерактивного веб-сайту, що дозволяє споживачам і продавцям вирішити свої спори швидко та без звернення до суду.

Згідно з моделлю запропонованою ЄС, всі скарги з ODR платформи мають передаватись до суб'єкта ADR, який уповноважений розглядати спір. ODR платформа повинна безкоштовно запропонувати електронний кейс для інструментів управління, які дозволяють організаціям ADR про вести процедуру врегулювання спорів зі сторонами через платформу ODR.

Платформа ODR, запропонована в Регламенті № 524/2013, передбачає безпечний обмін даними з організаціями ADR і відображає основоположні принципи European Interoperability Framework – єдиної загально європейської програми послуг електронного уряду для підприємств і фізичних осіб [111].

Ця платформа ODR повинна запропонувати функцію електронного обміну документами, що дозволяє сторонам спору і суб'єкту ADR отримати всю необхідну інформацію для його вирішення. Також має бути забезпечена функція перекладу всіх необхідних документів.

Як підкреслює Б. Хатчінсон, онлайн платформа ODR буде надавати допомогу споживачам і підприємствам з єдиною точкою входу для вирішення онлайн спорів із приводу покупок, зроблених онлайн в іншій державі – члені ЄС, яка буде автоматично відправляти скарги споживачів до компетентних осіб ADR і сприяти вирішенню спорів за допомогою платформи протягом 30 днів [103].

Європейською комісією з ефективності правосуддя 7 грудня 2007 р. ухвалено Керівні принципи № 15 для кращого виконання наявної Рекомендації щодо альтернатив судовому розгляду спорів між адміністративними органами і сторонами-приватними особами. Європейська комісія з ефективності правосуддя відзначила такі перешкоди для запровадження альтернативного розв'язання спорів між адміністративними органами і приватними сторонами: неусвідомлення потенційної корисності та ефективності альтернативного розв'язання спорів між адміністративними органами і приватними сторонами; недостатнє роз'яснення адміністративним органам переваг альтернативних моделей розв'язання таких спорів, які можуть призвести до нетрадиційних, ефективних і раціональних результатів; недовіра судів до розвитку позасудових

альтернатив судовому вирішенню спорів у адміністративній царині; відсутність поінформованості щодо різних альтернативних методів розв'язання спорів у цій конкретній сфері; відсутність спеціально підготовлених нейтральних посередників у зазначеній сфері; невеликий обсяг наукових досліджень альтернатив вирішенню адміністративних спорів у судовому порядку. Роль судів за керівними принципами № 15 полягає у рекомендації сторонам методів, альтернативних судовому розгляду, зокрема, процедури примирення, медіації та переговорів з метою врегулювання, і проведенні відповідних інформаційних заходів. При судовому розгляді справи суддям належить брати до уваги досягнуту сторонами згоду, окрім випадків, коли вона суперечить публічному інтересу [3].

У продовження роботи в зазначеній сфері під час пленарного засідання СЕРЕJ, котре відбулося 13–14 червня 2019 року, прийнято ще два важливих документи з медіації, а саме: Європейський довідник з розробки законодавства у сфері медіації та Керівництво з розробки та моніторингу програм підготовки медіаторів. Зазначені документи призначені для працівників судів і міністерств юстиції держав-членів РЄ та спрямовані на вдосконалення та розвиток функціонування судових систем у цих країнах.

У Довіднику національному законодавцю надаються рекомендації, що можуть бути корисними під час розроблення і прийняття законодавства про медіацію або внесення змін до чинного законодавства з метою узгодження національного регулювання з міжнародними стандартами та забезпечення високої якості медіації в державах-членах РЄ. Довідник складається з двох частин. Перша містить рекомендації щодо розроблення проекту закону про медіацію. Кожну рекомендацію доповнено реальним прикладом – витягом із законодавства однієї з 18 держав-членів РЄ або міжнародного документа. Друга частина Довідника «Роз'яснення» детально пояснює практичне значення та важливість представлених у першій частині рекомендацій, надаючи для прикладу порівняльний аналіз національного законодавства у сфері медіації згаданих 18 країн.

Метою Керівництва є надання підтримки державам-членам РЄ у підготовці ефективних та якісних навчальних планів для медіаторів, гармонізація мінімальних стандартів у сфері підготовки медіаторів та забезпечення достатньої кількості добре навчених спеціалістів з медіації в кожній з держав-членів РЄ.

Отже, впровадження медіації в правову культуру країн Європи стало надзвичайно важливим кроком у розбудові громадянського суспільства, адже медіація сприяє вихованню усвідомлення і прийняття громадянами відповідальності за делеговані їм державою повноваження. Попри значні здобутки у сфері медіації, міжнародні організації продовжують працювати над досягненням наступних цілей:

- популяризація ідеї медіації і підвищення рівня поінформованості громадськості про альтернативні методи вирішення спорів;
- вдосконалення нормативної бази, яка регулює процес вирішення спорів альтернативними методами;
- розвиток і створення мережі взаємодії і співпраці між офіційними органами та об'єднаннями медіаторів, як на місцевому, так і на загальноєвропейському рівні.

Висновки до Розділу 2

1. Інститут медіації у різних країнах пройшов різний шлях становлення, а тому моделі правових режимів медіації часто суттєво відрізняються в різних державах. На правовий режим медіації впливає приналежність держави до певної правової сім'ї. У даному дослідженні розглянуто становлення і реалізацію медіації у країнах англо-саксонського та континентального права на прикладі Великої Британії та Німеччини.

2. Попри досить сприятливе правове регулювання та значну кількість організацій, що займаються медіацією, у Великій Британії немає єдиної моделі медіації і навіть уніфікованої процедури її застосування. Це пояснюється тими

факторами, що у Великобританії існує «неписане» право, а пілотні проекти з впровадження судової медіації значно відрізнялися між собою і не було проведено уніфікації засад здійснення медіації, натомість напрацьовані практики в окремих судах лишилися незмінними.

3. Медіація у Великобританії була введена швидко, справно і без зайвого міркування чи варто, чи ні користуватися альтернативними способами вирішення спорів. В результаті за відносно короткий час досягнуто чудових результати (високий відсоток дієвості у співвідношенні з числом проведених медіаційних проваджень).

4. У Німеччині, як представниці системи континентального права, важливе місце посідає закон. Так, 26 липня 2012 року вступив в дію Закон Німеччини «Про підтримку медіації та інших процедур позасудового врегулювання конфліктів», який ввів в національне законодавство Німеччини положень Європейської Директиви.

5. Німецький Закон про медіацію є рамковим законом і складається всього з дев'яти параграфів, які закріплюють поняття медіації, порядок проведення процедури, принципи медіації, навчання медіаторів та проведення науково-дослідних проектів в цій сфері. Одночасно з прийняттям Закону про медіацію в Німеччині був прийнятий цілий ряд змін в уже діючі нормативні акти, в тому числі Цивільний процесуальний кодекс Німеччини, в якому з'явилася норма, що дозволяє суддям пропонувати сторонам врегулювати спір в рамках процедури медіації.

6. Правове регулювання медіації у різних країнах має ряд як спільних, так і відмінних рис. Спільним є те, що достатньо чітко вказано на вагомість і значення медіації як одного із способів урегулювання правових конфліктів; правові дефініції поняття «медіація» є практично ідентичними за своїм змістом; зазначаються однакові принципи медіації. До відмінних рис належать такі: різні сфери суспільних відносин, у межах яких законодавчо передбачено механізми медіації; розбіжності у строках, протягом яких реалізується процедура медіації;

відмінності у затвердженні медіаційної угоди; розбіжності у вимогах до медіатора; ролі суду у процесі призначення медіації тощо.

7. На міжнародному рівні розвитку медіації сприяють спеціальні установи, серед яких: Міжнародний інститут медіації, ЮНСІТРАЛ, Європейську асоціацію суддів на підтримку медіації, Міжнародну академію вирішення спорів, Міжнародну академію медіаторів, Європейську мережу медіативних ініціатив, Лондонський міжнародний арбітражний суд, Європейську комісію з питань ефективності правосуддя Ради Європи.

8. На європейському рівні становленню та популяризації медіації сприяють такі регіональні організації, як Рада Європи та Європейський Союз. Основним юридичним інструментом, який використовує Рада Європи, є рекомендації. Рекомендації не мають формальної зобов'язуючої сили, а становлять джерела права типу *soft law*. Попри це на практиці вони мають суттєвий вплив на розвиток інституту медіації. Європейський Союз регулює питання медіації шляхом прийняття директив та регламентів. Серед яких слід особливо відзначити Директиву Європейського Парламенту і Ради 2008/52/ЕС від 21 травня 2008 року щодо деяких аспектів посередництва (медіації) в цивільних та комерційних справах, яка була успішно імплементована до національного права багатьох країн-членів Союзу та здійснила значний вплив на розвиток медіації у них.

РОЗДІЛ 3. ПЕРСПЕКТИВИ ІМПЛЕМЕНТАЦІЇ ІНСТИТУТУ МЕДІАЦІЇ В ЗАКОНОДАВСТВО УКРАЇНИ

3.1. Імплементация інституту медіації в законодавство України:

поняття та шляхи здійснення

Говорячи про імплементацию медіації в законодавство України, необхідно звернути увагу на суть самої категорії «імплементация». Так, відповідно до «Сучасної правової енциклопедії», імплементация (від лат. *implere* – виконувати; англ. *Implementation*) – встановлення державного механізму застосування норм міжнародного права на його території» [79, с. 138]. Аналогічні або схожі визначення імплементации викладено і в інших вітчизняних юридичних джерелах.

Для міжнародно-правової практики характерним, з огляду на аналіз положень Віденської конвенції про право міжнародних договорів 1969 року, є вживання як рівнозначних термінів: «дотримання», «виконання», «застосування». Водночас у офіційних документах ООН, у різних виданнях термін «імплементация» використовується у контексті як впровадження норм міжнародного права у внутрішньодержавну сферу.

А.С. Гавердовський під імплементацией норм міжнародного права розуміє цілеспрямовану організаційно-правову діяльність держави, що здійснюється індивідуально, колективно чи в рамках міжнародних організацій з метою своєчасної, повної і всесторонньої реалізації, прийнятих нею у відповідності з міжнародним правом, зобов'язань [37].

Таким чином, імплементация медіації в законодавство України – це організаційно-правова діяльність держави в особі уповноважених органів, що складається з послідовних дій, спрямованих на впровадження в правову систему альтернативного способу вирішення спорів. Імплементация медіації в законодавство України є процедурною діяльністю, тобто реалізується в певному порядку, що складається з послідовних дій – стадій процедури.

З 1994 року в Україні робляться спроби впровадження медіації в національний механізм захисту прав особи, а з 2008 року ведеться законопроектна робота з правового регулювання цього способу врегулювання спорів. Ще у 1997-1999 роках відбувся перший великий проект з медіації, фінансований USIAD. Проект був спрямований на створення місцевих центрів медіації по всій Україні, підготовку медіаторів, реєстрацію Української асоціації медіаторів та надання послуг медіації для населення. Однак українське суспільство не було готовим до нового правового інституту, тому медіація не набула популярності, а проект не реалізував поставленої мети.

Важливу роль у впровадженні медіації в систему українського судочинства відіграли гранти Європейської комісії та Ради Європи – «Процедура відбору та призначення суддів, їх підготовки, притягнення до дисциплінарної відповідальності, розподілу справ та альтернативного розв'язання спорів» (2006-2007 рр.) та «Прозорість та ефективність системи правосуддя в Україні» (2008-2011 рр). В межах цих проектів експерти з Нідерландів та Німеччини пропагували європейську модель медіації та проводили тренінги із судьями українських судів.

В рамках проекту «Прозорість та ефективність системи правосуддя в Україні», що здійснювався під егідою Ради Європи, відбувалося здійснення пілотних проектів щодо розвитку медіації в Україні. Зокрема для участі у програмі було відібрано чотири суди – Білоцерківський міськрайонний суд Київської області, Вінницький окружний адміністративний суд, Донецький апеляційний адміністративний суд, Івано-Франківський міський суд, на базі яких відбувалося відпрацювання медіаційних технологій. До прикладу, за період з 05 липня 2010 року по 15 листопада 2010 року на медіацію було передано 83 справи, у 50 справах медіація відбулася, у 36 справах медіація закінчилася успішно і у 33 справах укладена медіаційна угода[38, с. 3]. Проте ідея запровадження в судової медіації не знайшла підтримки серед суддів і не отримала подальшого розвитку.

У квітні 2012 року розпочався пілотний канадсько-український проект «Освіта суддів заради економічного зростання», для участі в якому було відібрано чотири суди: Івано-Франківський окружний адміністративний суд, Малиновський районний суд міста Одеси, Одеський окружний адміністративний суд, Івано-Франківський міський суд Івано-Франківської області. Нововведенням проекту стала процедура досудового врегулювання спорів за участю судді, яка поєднала в собі елементи консолідації та приватної судової системи [36]. Таким чином, суддя, призначений Єдиною судовою інформаційно-телекомунікаційною системою, до початку розгляду цивільної справи по суті, за згодою сторін, проводив попередню зустріч зі сторонами, щоб дізнатися про їх аргументи. Надалі для кращого розуміння процесу сторонами й отримання повної інформації суддя міг проводити окремі наради з кожною зі сторін. У разі врегулювання розбіжностей сторони підписували умови примирення, які в обов'язковому порядку підлягали затвердженню ухвалою суду [88].

Отже, на відміну від медіації, де сторони і сам медіатор мають свободу дій, досудове врегулювання спору за участю судді підпорядковане вимогам процесуальної форми та проводиться кваліфікованим юристом – суддею. При цьому, медіатор лише координує переговори сторін і вони самостійно повинні прийняти найбільш вигідне для них рішення, тоді як суддя-посередник може запропонувати сторонам можливий шлях мирного врегулювання спору. Саме така модель мирного врегулювання спорів знайшла подальше закріплення у процесуальному законодавстві, що буде описано далі.

Медіація стала активно промуватися з 2014 року, коли Україна підписала Угоду про асоціацію з Європейським Союзом. Серед вимог Угоди міститься пункт про посилення співпраці та імплементації в законодавство України норм у сфері правосуддя, свободи та безпеки з метою забезпечення верховенства права і поваги до основоположних прав та свобод громадян. Сторони домовилися, що забезпечення верховенства права і кращого доступу до

правосуддя має включати доступ як до судових, так і до позасудових інституцій [50].

У 2015 році до Верховної Ради України був поданий законопроект «Про медіацію» №3665. Однак після його успішного прийняття у першому читанні, у другому читанні 28 лютого 2019 року проект не був прийнятий, оскільки не набрав необхідних голосів народних депутатів. У тексті законопроекту до другого читання передбачалося визначення поняття «медіація», правовідносин, в яких може застосовуватися медіація, принципів медіації, вимог до медіатора, питання щодо його підготовки тощо. Хоч проект закону містив ряд важливих норм, проте був розкритикований українськими науковцями, медіаторами та депутатами за недостатньо чітке формулювання положень статей; відсутність збалансованості між законом та законодавством України; ігнорування законодавцем низки положень міжнародних документів, які визначають медіацію та її принципи.

5 липня 2019 року у Верховній Раді України в черговий раз зареєстровано проект закону «Про діяльність у сфері медіації» (№10425). У даному проекті визначалися правові засади та порядок проведення медіації як досудової та позасудової процедури врегулювання конфлікту (спору), її принципи, статус та дисциплінарну відповідальність медіаторів, їхнє самоврядування, підготовку кадрів для медіації. Проте і цей проект не зазнав успіху і в кінці серпня був відкликаний з Верховної Ради України.

Певні норми, що стосуються процесу медіації, на законодавчому рівні все ж були встановлені, в тому числі завдяки судовій реформі 2017 року. В першу чергу мова йде про конфіденційність інформації, яку сторони довіряють незалежному посереднику в ході проведення медіації. Так, в п. 2 ч. 1 ст. 70 Цивільного процесуального кодексу України (ЦПК), п. 2 ч. 1 ст. 67 Господарського процесуального кодексу України (ГПК) і п. 2 ч. 1 ст. 66 Кодексу адміністративного судочинства України (КАСУ) передбачено, що не можуть бути допитані як свідки особи, зобов'язані за законом зберігати в таємниці відомості, що були довірені їм у зв'язку з наданням професійної

юридичної допомоги або послуг посередництва (медіації) при проведенні позасудового врегулювання спору (щодо таких відомостей)[13,1426]. У п. 8 ч. 2 ст. 65 Кримінального процесуального кодексу України (КПК) також зазначено, що особи, які брали участь в укладенні та виконанні угоди про примирення в кримінальному провадженні, не можуть бути допитані в якості свідків щодо обставин, які стали їм відомі у зв'язку з участю в укладенні та виконанні угоди про примирення[16].

Примирення сторін у цивільних, господарських та адміністративних спорах, які вже були раніше передані на розгляд до суду, стимулюється можливістю повернути 50% сплаченого судового збору в разі укладення сторонами мирової угоди (ст. 142 ЦПК, ст. 130 ГПК, ст. 142 КАСУ). Така можливість існує на будь-якій стадії судового розгляду. У сфері колективних трудових відносин Законом України «Про порядок вирішення колективних трудових спорів (конфліктів)» передбачена можливість залучати як незалежних посередників, так і Національну службу посередництва і примирення. Варто відзначити, що посередництво (медіація) як допомога у врегулюванні конфліктів, ведення переговорів, опрацювання шляхів і умов вирішення конфлікту входить до Переліку соціальних послуг, що надаються особам, які перебувають у складних життєвих ситуаціях і не можуть самотійно їх подолати. При цьому наказом Міністерства соціальної політики України від 17 серпня 2016 року № 892 затверджено Державний стандарт соціальної послуги посередництва (медіації), який визначає зміст, обсяги, умови та порядок надання соціальної послуги посередництва (медіації), показники її якості для суб'єктів різних форм власності та господарювання, що надають таку послугу. На законодавчому рівні також закріплені вимоги до угоди про примирення в кримінальному процесі (ст. 468-469, 471, 473-474 КПК) [16].

Окрім того, Цивільний процесуальний кодекс, Господарський процесуальний кодекс та Кодекс адміністративного судочинства містять норми про врегулювання спору за участю судді. Врегулювання спору за участю судді проводиться за згодою сторін до початку розгляду справи по суті. В даному

випадку суд постановляє ухвалу про проведення процедури врегулювання спору за участю судді, яка в той же час зупиняє провадження у справі. У випадку невирішення спору мирним шляхом повторне проведення процедури врегулювання спору за участю судді не допускається.

Врегулювання спору за участю судді можливе у формі спільних та/або закритих нарад, також сторони можуть брати участь у таких нарадах в режимі відеоконференції в порядку, передбаченому відповідними кодексами.

На спільних нарадах повинні бути присутні всі сторони, їхні представники та суддя. Під час проведення спільних нарад суддя пропонує сторонам надати власні пропозиції щодо можливих шляхів вирішення спору. Також процесуальним законодавством передбачено право судді свій варіант врегулювання спору.

У ході закритих нарад суддя має право інформувати сторони про судову практику в подібних спорах та пропонувати їм можливі шляхи мирного вирішення спору.

Важливо, що інформація, отримана сторонами та суддею під час проведення врегулювання спору, є конфіденційною, протокол наради не ведеться, не здійснюється фіксування технічними засобами. Також під час процесу забороненим є використання портативних, аудіотехнічних пристроїв, здійснення фото- і кінозйомки, відео-, звукозапису.

Таким чином, завдяки реформі процесуального законодавства у кодексах знайшлося місце для основоположних принципи медіації: добровільності участі, свободи виходу учасників з процесу медіації; конфіденційності зустрічей та обмеження доступу до інформації; нейтральності, неупередженості та незалежності медіатора. Проте чинні норми все ще поверхово регулюють можливість сторін скористатися медіацією. Як зазначає Н. Бондаренко-Зелінська попри переваги врегулювання спорів за участю судді, реальне застосування цієї примирної процедури суддями має поодинокий характер [34, с. 65]. Н. Грень вважає, що «це зумовлено не тільки недоліками законодавства. Насамперед, варто звернути увагу на комплексний, загальний підхід до цього

питання. Відсутня комплексна правова політика. Вітчизняна доктрина, правова практика і правотворення все ж не відійшли від загальної концепції силового впливу держави, де судова гілка виступає репресивним чинником відносно учасників конфлікту. Принцип гуманізму, людиноцентризму, захисту прав і свобод громадян, розвитку громадянського суспільства завершується там, де особа перетинає межу державно-владного монополізму. У демократичній, правовій державі така ідеологія суперечить ідеям справедливості» [41, с. 173-174].

Ключовою проблемою становлення медіації в Україні є відсутність чіткого розуміння та єдиної точки зору щодо того, яким чином медіація має бути впроваджена та яке місце повинна займати в українській правовій системі. Так, виходячи із ст. 55 Конституції України кожен має право будь-якими не забороненими законом засобами захищати свої права і свободи від порушень і протиправних посягань. Відповідно до ст. 124 Конституції України законом може бути визначений обов'язковий досудовий порядок урегулювання спору [15]. Таким чином, можна зробити опосередкований висновок, що в Україні існує конституційне підґрунтя для здійснення медіації і на даний момент не існує ніяких формальних заборон з боку держави для провадження медіації. Проте відсутність спеціального формалізованого законодавства, яке сприяло б розвитку медіації та регулювало сам процес, дається взнаки. Інститут медіації функціонує досить слабо і в ним займаються громадські організації. Загальна кількість справ, вирішених шляхом медіації, незрівнянно менша у відношенні до кількості спорів вирішених у судовому порядку.

І. Ясиновський у своєму дослідженні виділяє три можливі шляхи імплементації медіації в українську правову систему:

- 1) за допомогою ринково-договірних механізмів;
- 2) шляхом внесення змін до чинних законодавчих актів;
- 3) шляхом спеціального законодавчого регулювання [89, с. 143].

По-суті на даний момент медіація в Україні розвивається саме шляхом задіяння ринково-договірних механізмів. Здійснення медіації не забороняється

національним законодавством, здійснюється без втручання з боку держави, виключно на приватних засадах. В такому випадку медіатор допомагає сторонам досягти порозуміння на підставі укладеної угоди про надання медіаційних послуг. Угода має цивільно-правовий статус, для правового регулювання якої не важливо, яким із законних способів сторони дійшли угоди [55, с. 230–231]. Відповідно до ст. 6 Цивільного кодексу України, сторони мають право укласти договір, який не передбачений актами цивільного законодавства, але відповідає їх загальним засадам [25]. При такому варіанті необхідним є забезпечення основних засад медіації при мінімальному втручанні держави в ці відносини та надання сторонам спору свободи в реалізації їх прав.

Зазначені угоди з надання послуг медіаторами укладає, наприклад, Український центр медіації. Така угода містить базові положення про проведення процедури медіації, а саме зазначаються принципи як вихідні ідеї, на яких ґрунтується цей процес. Зокрема, це принципи прозорості, добровільності для учасників; конфіденційності даних, оскільки інформацію, отриману у процесі медіації, не можна використовувати в суді або на шкоду іншій стороні [89, с. 144]. У договорі також зазначається, що медіатор отримує імунітет як свідок, його не можна викликати до суду. Дане положення знаходить свої закріплення і у процесуальних кодексах, про що зазначалося раніше.

Другим можливим шляхом імплементації медіації в правову систему України є внесення змін до чинних нормативно-правових актів. Значна частина науковців дотримується саме такого підходу, мотивуючи це тим, що чинне українське законодавство вже містить певні норми, які є основою для становлення інституту медіації. Насамперед, це можливість укладення мирової угоди та врегулювання спору за участю судді, що передбачено національним процесуальним законодавством.

Так, Сімейний кодекс України містить норму, відповідно до якої суд вживає заходів щодо примирення подружжя, якщо це не суперечить моральним засадам суспільства [24]. Кодекс адміністративного судочинства України

передбачає можливість закриття провадження у справі у випадку досягнення сторонами примирення та подання ними відповідного клопотання. У випадку невиконання сторонами або однією із сторін угоди про примирення, провадження у справі поновлюється за клопотанням однієї із сторін [14]. Кримінальному процесу відомий інститут примирення сторін (угоди про примирення винного з потерпілим та про визнання вини між підозрюваним, обвинуваченим і прокурором)[16]. Також певні законодавчі передумови для впровадження медіації містяться в таких законах: «Про міжнародний комерційний арбітраж» від 24 квітня 1994 р. № 4002-XII [22], «Про порядок вирішення колективних трудових спорів (конфліктів)» від 3 березня 1998 р. № 137/98-ВР [23] та інших.

Таким чином, норми національного законодавства загалом передбачають нормативне регулювання примирних процедур та врегулювання спору за участю судді, що є передумовою для імплементації та розвитку процедури медіації в Україні. Проте перераховані норми не гарантують єдності підходів до поняття «медіації», базових вимог до медіаторів, прав та обов'язків учасників, а, отже, необхідно уніфікувати основні поняття, що створить нормативну основу правового регулювання процедури медіації в Україні.

Вважаємо, що в українських реаліях найбільш доцільним є третій варіант імплементації процедури медіації в законодавство України – спеціальне законодавче регулювання. Так, Г.В. Єрмоєнко та А.М. Комбікова зазначають, що практика здійснення пілотних проектів з медіації в окремих судах в Україні свідчить про необхідність законодавчого регулювання процедури медіації. Закон створюватиме безпечне середовище для державних службовців, суддів, які хочуть рекомендувати сторонам застосувати медіацію як спосіб вирішення їхнього спору. Закон підніме рівень довіри до послуги, адже вона визнається державою. Закон введе зрозумілі поняття, регламентуючи права й обов'язки учасників правовідносин за участю медіатора, а також створить певні умови для захисту репутації послуги [47, с. 218]. Отож спеціальний закон дав би можливість регламентувати всі питання, що стосуються медіації, створити

основу для розвитку альтернативних способів вирішення спорів, існування такого закону надасть гарантії єдності підходів до медіації та створить потенційні гарантії захисту прав учасників медіації, сприятиме впровадженню та застосуванню на практиці європейських стандартів і норм міжнародного права.

В той же час надмірна регламентація медіації може мати контрпродуктивні наслідки і загальмувати процес розвитку медіації в Україні. Тому до прийняття спеціального закону у сфері медіації необхідно підійти дуже виважено, варто спростити його, щоб він максимально сприяв запровадженню та поширенню медіації, а не створював перешкоди. Власне, тут можемо говорити саме про прийняття рамкового закону, що регламентував би основні питання медіації. Доцільність правового регулювання медіації зумовлюється необхідністю захисту даного інституту від зловживань і дискредитації в очах суспільства [84]. Прийняття такого рамкового закону про медіацію дало б змогу ввести інститут медіації в правову систему України, популяризувати в суспільстві та посприяти розвитку ринку медіаційних послуг.

Вважаємо, що такі загальні положення як: поняття та принципи медіації, статус медіатора, права та обов'язки сторін, гарантії діяльності медіатора, фінансова підтримка та заходи сприяння медіації слід врегулювати у спеціальному законі, натомість, питання медіаційного провадження можуть бути закріплені у процесуальному законодавстві.

Також погоджуємося із думкою В. Мотиля щодо потреби приведення у відповідність міністерствами та іншими центральними органами виконавчої влади нормативно-правових та підзаконних актів. Адже до цього часу в Україні не існує офіційно визнаної та закріпленої на законодавчому рівні професії медіатора. Тому, цілком очевидно, потрібно було б внести зміни і до Національного класифікатора України «Класифікатор професій», в якому передбачити професію «Медіатор». Слід також внести доповнення до класифікатора видів економічної діяльності, оскільки такого виду економічної діяльності як медіація поки що також не існує [65, с. 51].

Крім того, на доцільність прийняття в Україні спеціального закону у сфері медіації вказують наступні чинники: гарантування Конституцією України громадянам права будь-якими не забороненими законом засобами захищати свої права і свободи від порушень; наявність в Україні практики у сфері медіації; популярність і законодавча урегульованість процесу медіації в багатьох країнах світу; економія часу та коштів сторін спору порівняно із судовим процесом; ефективність процесу медіації та високий відсоток виконання домовленостей сторонами медіації тощо.

3.2. Переваги та недоліки процедури медіації як чинники її імплементації в законодавство України

Щоб зрозуміти, чи дійсно імплементація медіації в законодавство України є необхідним кроком слід з'ясувати переваги і недоліки цієї процедури. Оскільки серед науковців немає єдиної точки зору на дане питання, то спробуємо з'ясувати «плюси і мінуси» медіації та порівняти їхню вагу.

Безумовно перевагою медіації є її добровільність. На відміну від судового процесу, вступ всіх сторін спору в процес медіації є добровільним, а медіатор обирається на вільний розсуд сторін. Спілкування під час медіації відбувається на основі взаємоповаги, взаємодовіри і є безпечним для кожного учасника цього процесу. Ніхто не може примусити сторони до участі у медіації, якщо вони не бажають цього з певних причин. Суть цього принципу проявляється також в тому, що всі рішення приймаються тільки за взаємною згодою сторін, і в тому, що кожна сторона в будь-який момент може відмовитися від медіації та припинити переговори.

Відносини, що виникають у процесі медіації, є формою реалізації права суб'єктів залагодити конфлікт будь-якими законними методами, які вони визначають для себе як пріоритетні. У процесі посередництва всі учасники діють відповідно до процесуальних взаємовідносин, що є реалізацією прав та обов'язків, передбачених регламентом процедури [44, с. 36].

Про користь імплементації процедури медіації в законодавство України свідчить її ефективність. Якщо сторони дійсно бажають вирішити конфлікт мирним шляхом, то ймовірність його успішного розв'язання за допомогою медіації достатньо висока. Медіація дає сторонам можливість діяти взаємовигідно і як результат замість того, щоб виходити із суперечки з результатом «один переможець і один переможений», сторони приймають таке рішення, в якому обое є переможцями.

На ефективність медіації суттєво впливає майстерність медіатора, адже медіатор має створити атмосферу, в якій би сторони змістили акценти з відсторонення своїх позицій на спільний пошук вирішення проблеми. Отож роль медіатора полягає в тому, щоб завдяки знанням певних медіаційних технологій допомогти сторонам знайти порозуміння і задовольнити інтереси сторін [71, с.33–34]. Медіатор, виступаючи посередником у конфлікті сторін, створює умови для конструктивної співпраці та дбає про коректне ставлення сторін одна до одної.

Про ефективність медіації свідчить і статистика, що наводиться науковцями. Так, наприклад:

- в США 95 % справ, що були направлені на медіацію, не дійшли до судового розгляду;
- в Німеччині 90 % медіацій завершуються мировою угодою;
- у Великобританії показник результативності медіації становить 90–95 %;
- загальноєвропейський показник результативності медіації – 40–80 % [56, с. 130].

Таким чином, для здійснення ефективної медіації необхідними умовами є: наявність у сторін бажання мирного вирішення спору; наявність мотивації у сторін; відкритість до дискусії; готовність вислухати іншу сторону та прийняти спільне рішення.

До переваг слід зарахувати конфіденційність медіації. Медіація за своєю суттю є приватною процедурою вирішення правового конфлікту, а тому вона є

найбільш прийнятною для фізичних та юридичних осіб, які бажають уникнути публічного розголошення як факту наявності, так і подробиць конфлікту, що виник у них[83, с.78]. За загальним правилом факт проведення примирної процедури, у разі відсутності згоди сторін на це, не може повідомлятися особам, які не беруть участі в процедурі. Зміст мирової угоди може бути відкрито, хіба що з метою його виконання.

Важливим аспектом медіації є співпраця і рівноправність сторін. Жодна сторона не має процедурних переваг. Сторони мають рівні права щодо висловлення своєї думки, визначення порядку переговорів, оцінювання прийнятності пропозицій і умов угоди тощо.

Також медіація формує відчуття поваги між сторонами конфлікту. Уміння відповідати за свої вчинки, тримати свою долю у власних руках, спільно вирішувати конфлікт – надзвичайно важливі риси при вирішенні конфлікту шляхом медіації. Медіація дає можливість зберегти, а часом навіть покращити відносини між учасниками спору, так як спрямована на налагодження взаєморозуміння між людьми. Це реалізується за рахунок одного із основних завдань медіатора – забезпечення порозуміння між сторонами, створення підґрунтя для ведення діалогу. Медіація спрямована не на сам конфлікт, тобто не на з'ясування, хто правий, а хто винен, або на виграш, а саме, на конструктивний і спільний пошук рішень[85, с. 10]. Варто також відзначити, що досягнуті домовленості при вирішенні спору є більш довговічними і результативними, оскільки дві сторони спільно досягли згоди і прийняли взаємовигідне рішення.

Медіація є гнучкою процедурою, яка дає можливість сторонам досягти компромісу, в той час як судове рішення є обов'язковим до виконання і задовольняє лише одну сторону, а часом не виправдовує очікування жодної із сторін, а процедура медіації ж базується на принципі компромісу, що дозволяє зберегти хороші відносини та задовольнити інтереси обох сторін. Важливим є те, що сторони медіативної процедури можуть контролювати процес

урегулювання конфлікту і самі вирішують, за яких умов вони будуть укладати угоду чи припиняти медіацію.

Медіація суттєво скорочує строки вирішення спорів, адже врегульовує конфлікт на засадах врахування потреб сторін. Так, при судовій формі розв'язання конфлікту винесене судом рішення на користь однієї зі сторін може підлягати оскарженню в апеляційному та касаційному порядках, крім того, є ймовірність повернення справи на новий розгляд тощо, тому медіація безсумнівно є швидшим способом вирішення спору в найбільш сприятливий спосіб. Так, аналізуючи рівень національного судочинства, В.В. Землянська зазначає, що наші суди не справляються з тією кількістю справ, яка до них надходить, провадження в справі деколи триває роками, судові вироки не виконуються, а рівень довіри до судової системи загалом є дуже низьким, тому медіація є одним з альтернативних способів розгляду правових конфліктів [51].

Про значне заощадження часу свідчить і Директива ЄС про медіацію: медіація може забезпечити економічно вигідніше та швидше позасудове вирішення цивільних та комерційних спорів завдяки процесам, що адаптовані до потреб сторін [1]. Сторони повністю регулюють сам процес і, таким чином, можуть прискорити його у разі необхідності, а також відмовитися від продовження процедури у разі, якщо недоцільність її проведення стає очевидною.

Як зазначає І. Ясиновський, процес медіації, на відміну від судового, не потребує підготовки і надання значної кількості документів, дотримання процесуальних норм, порушення яких у суді може закінчитися програшем справи, що свідчить про таку її перевагу як відсутність формалізованих процедур [89, с. 117].

Не менш важливим аргументом на користь медіації є її вартість. Витрати на медіацію значно менші, ніж розміри судових витрат, що включають судовий збір, оплату послуг адвокатів тощо (особливо якщо мова йде про справу із значною ціною позову).

Л. Махова також як перевагу виділяє психологічний аспект спонукального характеру до добровільного виконання рішення, прийнятого під час врегулювання спору шляхом примирювального процесу. Аргументується це тим, що коли суд виносить рішення, то навіть за умови застосування примусового виконання воно часто не виконується. Цьому фактору є пояснення психологів, які стверджують. Що людина опирається будь-яким примусовим заходам через свою природу. Водночас коли особа бере активну участь у прийнятті та формулюванні рішення, ступінь опору значно зменшується, тобто людина добровільно виконує погоджене, а не «нав'язане» рішення[60, с. 126].

Отже, найбільш істотними перевагами медіації є такі: добровільність, ефективність, конфіденційність, співпраця і рівноправність сторін, гнучкість процедури медіації, швидкість, відсутність формалізованих процедур, економічність, спонукальний характер процедури.

Як і будь-який інший інститут медіація має як переваги, так і недоліки. Тому при вирішенні питання про імплементацію медіації в законодавство України доцільним вважаємо звернути увагу і на негативні аспекти медіації, адже великою мірою саме вони перешкоджають процесу імплементації.

Д. Огречук зазначає, що за деяких умов придатнішим за будь-який зі способів АВС буде все ж таки звернення до суду. Зокрема, якщо одна зі сторін або навіть обидві з них абсолютно не готові до співпраці, якщо одна зі сторін прагне не до вирішення спору, а до встановлення публічного прецеденту або покарання контрагента тощо. Не завжди ефективною буває медіація економічних (корпоративних тощо) спорів. Це пояснюється тим, що медіація має обмежену сферу застосування, тоді як сторони подібних конфліктів найчастіше прагнуть не до примирення та компромісу, а до отримання конкретних комерційних переваг від перемоги у суді[70, с. 37].

У праці Б. Лека та Г. Чуйко також досить повно описано недоліки медіації, серед яких:

– ніхто не може змусити сторони медіативного процесу скористатися посередництвом, продовжувати його або погодитися з його результатами;

- медіація не панацея й може виявитися процедурою, що не відповідає деяким конфліктуючим сторонам і деяким суперечкам;
- медіатор при своїй нейтральності може мати свої власні інтереси в конфлікті;
- втручання медіатора та засоби, що він використовує, можуть призвести до укладання угод, які будуть передусім результатом зовнішнього впливу, ніж внутрішньої мотивації учасників ситуації, що може позначитися на результативності цих угод;
- існує потенційна небезпека неадекватного застосування засобів втручання медіатора, що може спричинити інтенсифікацію конфлікту [61, с.278].

До недоліків медіації можна зарахувати її відносну новизну, адже з цим пов'язана складність запровадження. Про наявність зазначеної проблеми свідчить аналіз сучасних наукових та періодичних джерел. На думку експертів, для стимулювання інтересу широкого загалу населення дуже важливо донести до нього інформацію про процес медіації та про його вигоди. Такі методи й засоби комунікації, як «заходи з особливого приводу» (дні відкритих дверей у судах, тижні медіації, навчальні медіаційні процеси), в Україні майже не використовуються. У судах немає інформаційно-довідкових відділів або бюро з питань медіації, відповідальних за надання інформації широкій публіці. Потенціал для подальшого розвитку медіації існує й у сфері правової допомоги, яка в Україні належним чином не сформована [27, с. 53].

Г. Каніве зазначає, що інформування суспільства є першим кроком до успішної політики запровадження медіації і має проводитися в межах політики покращення доступу до правосуддя. Інформація, що надається, повинна у доступній формі роз'яснювати, що таке медіація, наголошуючи на договірному характері даної процедури, наявності у сторін свободи вибору як у питанні звернення до медіації, так і у можливості будь-якої миті відмовитися від її проведення, а також в обов'язковій згоді кожної зі сторін із рішенням, що приймається за результатами медіації. В інформації, що надається, також мають

міститися відомості про переваги медіації та можливі фінансові аспекти процедури [54, с. 8].

Популяризації медіації в Україні значно перешкоджає і те, що на законодавчому рівні досі не прийнято спеціальний закон, який би визначав основи самої медіації та діяльність медіаторів. Сьогодні лише окремі норми щодо застосування цього правового інституту містяться в процесуальних кодексах та окремих законах, зокрема норми про примирення потерпілого та правопорушника в певних категоріях справ, врегулювання спору за участю судді. Як уже зазначалося вище, на законодавчому рівні були і є спроби прийняти Закон України «Про медіацію», проте поки-що вони не принесли успіху. Вважаємо, що з прийняттям такого закону на законодавчому рівні буде закріплено ключові положення, що стосуються медіації, передусім завдання медіації, сферу її застосування, принципи здійснення медіації, умови набуття статусу медіатора, гарантії соціального захисту, права, обов'язки та відповідальність медіаторів, права та обов'язки сторін медіації тощо.

Крім того, необхідна наявність кваліфікованих осіб, які могли б надавати медіаційні послуги на належному рівні. Так, О. Борисова звертає увагу на те, що для створення дійової системи альтернативних способів вирішення спорів необхідною, крім бажання сторін спору взяти участь у примирливих процедурах, є наявність фахівців – професійних медіаторів [35, с. 18]. На сьогоднішній день відповідна сфера послуг лише починає формуватися в Україні. Найбільш відомим осередком розвитку медіації є Український центр медіації (УЦМ), заснований при Києво-Могилянській бізнес-школі.

Отож узагальнюючи думки науковців і практиків щодо недоліків та проблемних питань медіації, вважаємо обґрунтованим виділити наступні найбільш істотні «мінуси» медіації:

- 1) у медіації важко бути впевненим у професіоналізмі медіатора, на відміну від судді в судовому процесі. Крім того медіатор має бути добрим фахівцем відразу в декількох сферах, що на практиці є досить проблематичним. Часто знання медіаторів мають загальний характер у кожній з таких сфер;

2) невизначеність алгоритму здійснення процедури медіації пов'язана з тим, що в Україні ці питання належать до компетенції медіативних організацій, тобто процедура є саморегулюючою;

3) сильніша сторона має змогу нав'язати свою точку зору слабшій, оскільки медіація (через свою неформальність) надає менше процесуальних гарантій у порівнянні з судовим розглядом або арбітражем;

4) суттєва невизначеність можливості залучення медіаторів до відповідальності за умисну і ненавмисну шкоду, заподіяну внаслідок здійснення ними своєї діяльності;

5) механізм медіації, в центрі уваги якого перебувають спори і конфлікти між приватними конфліктуючими сторонами, може приховувати від громадськості деякі суттєві спори, які мають або можуть мати соціально значимі наслідки.

Таким чином, впровадження медіації в правову систему України супроводжується низкою проблем, зокрема, низька правова культура населення та несприйняття нової послуги як альтернативи традиційному судочинству, відсутність законодавчого врегулювання та фінансової підтримки, проблема вибору кваліфікованого медіатора тощо чинять перешкоду розвитку медіації. Лише спільна робота науковців, органів державної влади та професійних громадських організацій щодо вивчення та запровадження інституту медіації здатна подолати зазначені проблеми та сприяти становленню інституту медіації в Україні.

Варто акцентувати увагу на тому, що держава має зайняти досить активну позицію у питанні впровадження медіації до правової системи України. Як зазначається в юридичній літературі, стимулювання державою альтернативних способів вирішення спорів може відбуватися кількома шляхами. По-перше, це економічне стимулювання, оскільки процедура медіації потребує менших матеріальних затрат, ніж вирішення справи судом (особливо відносно господарських спорів, зокрема, у сфері капітального будівництва). По-друге, це гарантування державою виконання рішень, прийнятих під час медіації, що

забезпечується наданням позасудовим юрисдикційним актам чинності виконавчих документів, і, відтак, можливості їхньої примусової реалізації через державну систему виконавчого провадження нарівні з рішеннями державних судів. По-третє, це створення спеціальної нормативно-правової бази з регулювання медіації [84, с. 228]

Зважаючи усім переваги і недоліки, доходимо висновку, що медіації як метод вирішення спорів має більше переваг і є перспективнішою. Варто звернутися до відомого вислову Авраама Лінкольна: «уникайте того, щоб судитися. Переконайте вашого суперника дійти компромісу. Зверніть його увагу на те, що номінальна перемога в суді – це часто реальна поразка у витратах коштів і часу» [61, с. 306].

Висновки до Розділу 3

1. Імплементация медіації в законодавство України – це організаційно-правова діяльність держави в особі уповноважених органів, що складається з послідовних дій, спрямованих на впровадження в правову систему альтернативного способу вирішення спорів. Імплементация медіації в законодавство України є процедурною діяльністю, тобто реалізується в певному порядку, що складається з послідовних дій – стадій процедури.

2. Медіація в Україні стала активно розвиватися з 2014 року, коли відбулося підписання Угоди про асоціацію з Європейським Союзом. Серед вимог Угоди міститься пункт про посилення співпраці та імплементации в законодавство України норм у сфері правосуддя, свободи та безпеки з метою забезпечення верховенства права і поваги до основоположних прав та свобод громадян.

3. Основною проблемою становлення медіації в Україні є відсутність чіткого розуміння та єдиної точки зору щодо того, яким чином медіація має бути впроваджена та яке місце повинна займати в українській правовій системі.

4. Імплементация медіації в правову систему України може бути здійснена трьома шляхами: за допомогою ринково-договірних механізмів; шляхом внесення змін до чинних законодавчих актів; шляхом спеціального законодавчого регулювання.

5. Вважаємо, що медіація має бути імплементована шляхом прийняття спеціального законодавчого акту у сфері медіації. Закон повинен мати рамковий характер і закріплювати найважливіші положення, зокрема поняття та принципи медіації, статус медіатора, права та обов'язки сторін, гарантії діяльності медіатора, фінансова підтримка та заходи сприяння медіації.

6. Медіація як і будь-який інший інститут має свої переваги та недоліки. До найбільш істотних переваг медіації відносимо: добровільність, ефективність, конфіденційність, співпраця і рівноправність сторін, гнучкість процедури медіації, швидкість, відсутність формалізованих процедур, економічність, спонукальний характер процедури. В той же час існує ряд проблем, які перешкоджають впровадженню медіації, передусім низька правова культура населення та несприйняття нової послуги як альтернативи традиційному судочинству, відсутність законодавчого врегулювання та фінансової підтримки, проблема вибору кваліфікованого медіатора тощо.

ВИСНОВКИ ТА ПРОПОЗИЦІЇ

1. Медіація є багатогранним явищем, яке знаходить своє місце не лише в правовій сфері. Процедуру медіації слід досліджувати комплексно, застосовуючи філософські, психологічні, соціальні, політичні та правові методи. Визначення поняття «медіація», що зустрічаються у юридичній літературі та нормативних актах, істотно відрізняються, і дуже часто відображають лише мінімальний набір характерних ознак цього правового інституту.

2. У юридичній літературі можна знайти декілька підходів до тлумачення поняття «медіація». Зокрема, такі науковці як К.Ковач, Х.Бесемер, А. Каліш, А. Жєнкевіч, Л. Райскін, Дж. Вєстбрук, Ч. Гутрі, Т.Дж. Хейнш, Р. Рубен, Дж.К. Робенольт визначають медіацію основним чином через особу медіатора і розкривають суть процесу через роль третьої незалежної сторони. Інша група науковців розглядає медіацію крізь призму переговорів, зокрема Г. Ульянова, А. Біцай, Н. Бондаренко-Зелінська, О. Носирєва, Й. Рїссе, Г. Єрьоменко, О. Аллахвердова.

3. Хоч визначення медіації відрізняється в юридичній літературі та в законодавстві різних країн, проте основні ознаки присутні у всіх варіантах визначення, серед них такі: 1) наявність правового конфлікту між сторонами; 2) самостійне вирішення спору та винесення рішення сторонами; 3) наявність посередника – медіатора, який координує переговори, однак не вирішує спір по суті; 4) відсутність жорсткої правової регламентації процедури; 5) наявність медіаційної угоди та неможливість примусового її виконання без звернення до компетентних органів.

4. Проаналізувавши низку підходів до дефініювання медіації, пропонуємо власне визначення зазначеного інституту. Під медіацією розуміємо альтернативний метод вирішення правових конфліктів між сторонами на основі співпраці та добровільності, шляхом ведення переговорів із залученням третьої

нейтральної сторони (медіатора), що організовує процес, але не приймає будь-яких рішень у ньому.

5. Ключову роль відіграють принципи медіації, адже медіація не має чіткої юрисдикційної процедури, поетапного розгляду, що закріплюється у процесуальних нормах, тому засади є основним чинником регулювання медіаційної процедури. Основними принципами, на яких будується процедура медіації є: добровільність, рівноправність сторін, конфіденційність, незалежність та неупередженість медіатора. Принципи медіації мають бути враховані при імплементації процедури медіації в законодавство України.

6. На сьогодні у юридичній літературі знаходимо значне різноманіття моделей медіації, які відображають процедурні особливості проведення даної процедури через характеристику її основних компонентів. Загалом в таких моделях можна простежити вплив домінуючої на Заході культури індивідуалізму, котра робить акцент на визначену мету, якою є вирішення конкретного спору та взяття до уваги інтересів сторін. Лише останніми роками простежується вплив культури, релігії і філософії країн Сходу на моделі здійснення медіації.

7. Серед величезної кількості класифікацій моделей медіації хочемо виділити найбільш важливі: 1) за критерієм суб'єктності медіатора: а) юрисдикційна; б) неюрисдикційна; 2) за критерієм визначення мети медіації: а) спрямована на повне вирішення спору/урегулювання конфлікту, на відмову від судового розгляду конфлікту/спору або припинення вже розпочатого такого розгляду; б) спрямована на редукування/часткове вирішення конфлікту, зниження обсягу домагань або на перетворення проблеми; в) спрямована на оцінку спору/конфлікту й оцінку перспектив його врегулювання.

8. При імплементації процедури медіації в українське законодавство варто вивчити та використати зарубіжний досвід, оскільки в багатьох країнах нормативно-правові акти у сфері медіації, прийняті досить давно та пройшли свою апробацію шляхом застосування в різноманітних спорах.

9. Правове регулювання медіації у різних країнах має ряд як спільних, так і відмінних рис. Спільним є те, що достатньо чітко вказано на вагомість і значення медіації як одного із способів урегулювання правових конфліктів; правові дефініції поняття «медіація» є практично ідентичними за своїм змістом; зазначаються однакові принципи медіації. До відмінних рис належать такі: різні сфери суспільних відносин, у межах яких законодавчо передбачено механізми медіації; розбіжності у строках, протягом яких реалізується процедура медіації; відмінності у затвердженні медіаційної угоди; розбіжності у вимогах до медіатора; ролі суду у процесі призначення медіації тощо.

10. Імплементация медіації в законодавство України – це організаційно-правова діяльність держави в особі уповноважених органів, що складається з послідовних дій, спрямованих на впровадження в правову систему альтернативного способу вирішення спорів. Імплементация медіації в законодавство України є процедурною діяльністю, тобто реалізується в певному порядку, що складається з послідовних дій – стадій процедури.

11. На користь імплементации процедури медіації в законодавство України свідчать її: 1) добровільність, 2) ефективність, 3) конфіденційність, 4) співпраця і рівноправність сторін, 5) гнучкість процедури медіації, 6) швидкість, 7) відсутність формалізованих процедур, 8) економічність, 9) спонукальний характер процедури.

12. Недоліками медіації, які необхідно враховувати при вирішенні питання про імплементацию процедури медіації в законодавство України, є такі: 1) відсутність гарантії професіоналізму медіатора; 2) більш сильні сторони отримують можливість нав'язати свою думку слабшим; 3) невизначеність алгоритмізації процедури медіації; 4) суттєва невизначеність можливості залучення медіаторів до відповідальності за умисну і ненавмисну шкоду; 5) механізм медіації може приховувати від громадськості деякі суттєві спори, які мають або можуть мати соціально значимі наслідки.

13. Про необхідність імплементации інституту медіації в законодавство України свідчать наступні фактори: 1) використання процедури медіації у

практиці багатьох держав доводить її ефективність, оперативність та успішність; 2) запровадження процедури медіації набуває особливої актуальності в умовах інтеграції національної правової системи з правом Європейського Союзу.

14. Можна виділити три можливі шляхи імплементації процедури медіації у вітчизняне законодавство, а саме: 1) за допомогою ринково-договірних механізмів. Саме в такому вигляді сьогодні існує медіація; 2) шляхом внесення змін до чинних законодавчих актів. Законодавство України уже містить нормативні передумови забезпечення медіації, зокрема, інститут примирення або мирової угоди та врегулювання спору за участю судді, що є предметом правового регулювання процесуальних галузей вітчизняного законодавства та являє собою складову частину судового процесу; 3) шляхом спеціального законодавчого регулювання. Для подальшого розвитку інституту медіації необхідно прийняти Закон «Про медіацію». Для правових реалій України саме такий варіант є найбільш доцільним.

15. Для імплементації процедури медіації в законодавство України, вважаємо за доцільне здійснити такі заходи: 1) підвищити якість правової освіти та виховання населення; 2) сформувати цілеспрямовану узгоджену політику; 3) провести інформаційну кампанію з популяризації медіації; 4) створити політичне підґрунтя для розвитку медіації; 5) надати фінансову підтримку діючим проектам з медіації; 6) посилити співпрацю з міжнародними організаціями та залучати до міжнародних проектів з медіації державні органи й громадські організації; 7) прийняти спеціальний Закон «Про медіацію».

16. Особливо необхідним є прийняття Закону «Про медіацію». Перевагами прийняття Закону є такі: нормативна регламентація всіх питань щодо застосування медіації, створення підґрунтя для розвитку альтернативних способів вирішення спорів, гарантування єдності підходів до медіації, створення потенційних гарантій захисту прав учасників медіації, впровадження та застосування європейських стандартів і норм міжнародного права,

подолання необізнаності суспільства щодо можливостей та переваг проведення медіації.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

I. Міжнародно-правові акти, документи міжнародних організацій

1. Директива 2008/52/ЄС Європейського парламенту і Ради про деякі аспекти медіації у цивільних та комерційних справах № 2008/52/ЄС від 21.05.2008 року URL: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/994_a95z (дата звернення: 12.02.2019).
2. Европейский кодекс поведения для медиаторов від 02.06.2004 року URL: <file:///C:/Users/user/Downloads/evropejskij-kodeks-povedenija-dlja-mediatorov.pdf> (дата звернення: 12.02.2019).
3. Керівні принципи для кращого виконання наявної Рекомендації про альтернативні методи розв'язання спорів між адміністративними органами і приватними сторонами (Європейська комісія з питань ефективності правосуддя (ЄКЕП-СЕРЕЈ) Страсбург, 7 грудня 2007 р., СЕРЕЈ (2007) 15). *Європейські та міжнародні стандарти у сфері судочинства*. Київ, 2015. С.481–488.
4. Рекомендація N 6 R (87) 18 Комітету міністрів Ради Європи державам-членам «Стосовно спрощення кримінального правосуддя» № 6R(87)18 від 17.09.1987 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/994_339 (дата звернення: 25.03.2019).
5. Рекомендація N R (99) 19 Комітету міністрів Ради Європи державам - членам Ради, які зацікавлені в організації медіації у кримінальних справах № R(99)19 від 15.09.1999 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/994_828 (дата звернення: 25.03.2019).
6. Рекомендація № R (98) 1 Комітету Міністрів Ради Європи державам-членам щодо медіації в сімейних справах № R (98) 1 від 21.01.1998 року. URL: [file:///C:/Users/user/Downloads/R_98_1_1998_01_21%20\(2\).pdf](file:///C:/Users/user/Downloads/R_98_1_1998_01_21%20(2).pdf) (дата звернення: 25.03.2019).
7. Рекомендація R (81) 7 Комітету міністрів державам-членам стосовно шляхів полегшення доступу до правосуддя № R(81)7 від 14.05.1981 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_133 (дата звернення: 05.04.2019).

8. Рекомендація Rec (2001) 9 Комітету Міністрів Ради Європи державам-членам щодо альтернатив судовому розгляду спорів між адміністративними органами й сторонами-приватними особами № Rec (2001) 9 від 05.09.2001 року. URL: file:///C:/Users/user/Downloads/Rec_2001_9_2001_09_05.pdf (дата звернення: 05.04.2019).

9. Рекомендація Rec (2002) 10 Комітету Міністрів Ради Європи державам-членам щодо медіації в цивільних справах № Rec (2002) 10 від 18.09.2002 року URL: <https://wcd.coe.int/ViewDoc.jsp?id=306401&Site=CM> (дата звернення: 10.03.2019).

10. Рекомендація Rec (2002) 10 Комітету Міністрів Ради Європи державам-членам щодо медіації в цивільних справах № Rec (2002) 10 від 18.09.2002 року. URL: file:///C:/Users/user/Downloads/Rec_2002_10_2002_09_18_1.pdf (дата звернення: 25.03.2019).

11. Типовий закон Комісії Організації Об'єднаних Націй по праву міжнародної торгівлі про міжнародну комерційну погоджувальну процедуру. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_117. (дата звернення: 06.04.2019).

12. Типовой закон UNCITRAL «On international commercial conciliation». <http://fedim.ru/biblioteka-mediatora/pravovye-akty/> (дата звернення: 25.03.2019).

II. Нормативно-правові акти

13. Господарський процесуальний кодекс України: Закон України від 06.11.1991 р. № 1798-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1798-12.html> (дата звернення: 20.02.2019).

14. Кодекс адміністративного судочинства України: Закон України від 06.07.2005 р. № 2747-IV. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2747-15> (дата звернення: 20.02.2019).

15. Конституція України № 254к/96-ВР від 28.06.1996 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#n4348> (дата звернення: 25.01.2019).

16. Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України від 13.04.2012 р. № 4651-VI URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17> (дата звернення: 07.02.2019).

17. О медиации. Закон Республики Беларусь от 12.07.2013 г. № 58-3. URL: <http://pravo.by/main.aspx?guid=3871&p0=H11300058&p1=1> (дата звернення: 10.02.2019).

18. О медиации. Закон Республики Казахстан от 28.01.2011г. № 401-IV. URL: http://online.zakon.kz/Document/?doc_id=30927376#pos=250;34 (дата звернення: 12.02.2019).

19. О медиации. Закон Республики Молдова от 14.07.2007 г. № 137. URL: http://base.spinform.ru/show_doc.fwx?rgn=22397. (дата звернення: 10.02.2019).

20. Про затвердження Переліку соціальних послуг, що надаються особам, які перебувають у складних життєвих обставинах і не можуть самотійно їх подолати: Наказ Міністерства соціальної політики України від 03.09.2012 р. №537. URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/z1614-12> (дата звернення: 25.02.2019).

21. Про Концепцію вдосконалення судівництва для утвердження справедливого суду в Україні відповідно до європейських стандартів: Указ Президента України від 10.05.2006 р. № 361/2006. URL: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/361/2006> (дата звернення: 27.02.2019).

22. Про міжнародний комерційний арбітраж: Закон України від 24.04.1994 р. № 4002-XII. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/4002-12> (дата звернення: 25.02.2019).

23. Про порядок вирішення колективних трудових спорів (конфліктів): Закон України від 03.03.1998 р. № 137/98-ВР. URL:

<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/137/98-%D0%B2%D1%80> (дата звернення: 14.02.2019).

24. Сімейний кодекс України: Закон України від 10.01.2002 р. № 2947-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2947-14> (дата звернення: 03.03.2019).

25. Цивільний кодекс України: Закон України від 16.01.2003 р. № 435-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15> (дата звернення: 03.03.2019).

26. Цивільний процесуальний кодекс України: Закон України від 18.03.2004 р. № 1618-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15.html> (дата звернення: 04.03.2019).

III. Монографії та наукові статті

27. Алеш Загар. Кампанія з інформування громадськості про медіацію в Україні. *Відновне правосуддя в Україні*. 2008. № 4. С. 49–92.

28. Аллахвердова О.В. Медиация как рациональный способ урегулирования ценностных конфликтов. *Известия Самарского научного центра Российской академии наук*. 2008. № 1. С. 110-117. URL: <https://cyberleninka.ru/article/v/mediatsiya-kak-ratsionalnyy-sposob-uregulirovaniya-tsennostnyh-konfliktov> (дата звернення: 08.05.2019).

29. Альтернативні підходи до розв'язання конфліктів: теорія і практика застосування / Уклад.: Н.Гайдук, І. Сенюта, О. Бік, Х. Терешко. Львів: ПАІС, 2007. 296 с.

30. Біцай А. Участь адвоката в медіації: монографія. К. : Алерта, 2017. 260 с.

31. Біцай А. В. Моделі медіації у світі та перспективи для України. *Право і суспільство. Цивілістика*. 2013. № 6. С. 85–89.

32. Біцай А.В. Організаційно-правові засади участі адвоката в медіації: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: спец: 12.00.10. Київ, 2015. 19 с.

33. Бондаренко-Зелінська Н. Медіація: можливість запровадження в цивільному процесі України. *Перспективи застосування альтернативних*

способів вирішення спорів (ADR) в Україні: матеріали Другого Львівського між нар. форуму (Львів, 26–29 трав. 2009 р.). Львів, 2009. 221 с.

34. Бондаренко-Зелінська Н. Л. Врегулювання спору за участю судді: проблеми та перспективи застосування. *Університетські наукові записки*, 2018. № 67-68, С. 62-70. URL: [file:///C:/Users/user/Downloads/1786%20\(1\).pdf](file:///C:/Users/user/Downloads/1786%20(1).pdf) (дата звернення: 02.03.2019).

35. Борисова Е. А. Российская процедура медиации: концепция развития. *Вестн. Моск. ун-та. Сер. 11, Право*. 2011. № 5. С. 18–30.

36. Вступ до альтернативного вирішення спорів / під ред. У. Хелльманна, Н. Л. Бондаренко-Зелінської. Хмельницький: Хмельницький університет управління та права, 2017. 234 с.

37. Гавердовский А.С. Имплементация норм международного права. Москва, 1980. 256 с.

38. Гайдук А.В. Проблеми законодавчого забезпечення медіації в Україні. *Часопис Академії адвокатури України*. 2013. № 2. С. 1-4.

39. Гола Л. В. Медіація як метод досудового врегулювання господарських спорів. URL: http://www.rusnauka.com/10_NPE_2010/Pravo/63120.doc.html (дата звернення: 25.04.2019).

40. Грень Н. Переваги присудової медіації для реалізації права на справедливий суд. *Jurnalul juridic national: teorie și practică*. 2016. № 1/2 (17). С. 5–7.

41. Грень Н. Реалізація права людини на справедливий суд шляхом процедури присудової медіації: теоретико-правове дослідження: дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01. Львів, 2016. 250 с.

42. Давиденко Н. Медіація як альтернативний спосіб вирішення спорів в Україні. *Юридична газета*. 2015. № 46. С. 21.

43. Денисенко С. В. Структурний аналіз медиационных процедур. *Наука и образование: хозяйство и экономика; предпринимательство; право и*

управление. 2012. № 4. URL: <http://www.journal-nio.com/index.php?id=1218> (дата звернення: 25.03.2019).

44. Добриніна Г. Чи можна вирішити спір, не звертаючись до суду? *Справочник экономиста*. 2008. № 6. С. 35–38.

45. Елисеєва Т. С. Процессуальные аспекты медиации : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.15. Москва, 2017. 180 с.

46. Єрьоменко Г. Медіація як спосіб вирішення спорів. URL: <http://innovations.com.ua/uk/interview/6/39/374> (дата звернення: 08.06.2019).

47. Єрьоменко Г. Про проект закону «Про медіацію в Україні». *Право України*. 2011. № 11–12. С. 217–220.

48. Жмудь В. Запровадження процедури медіації (примирення) у законодавстві України. *Відновне правосуддя в Україні*. 2008. № 2 (10). С. 23–25.

49. Засемкова О.Ф. Сингапурская конвенция о приведении в исполнение мировых соглашений, достигнутых в результате посредничества (медиации): от мечты к реальности? *Международное право*. 2019. № 3 (148). С. 60-72. URL: <file:///C:/Users/user/Downloads/686-719-1-SM.pdf> (дата звернення: 12.06.2019).

50. Зварун Б. Провальна» медіація. URL: <http://yur-gazeta.com/publications/practice/inshe/provalna-mediaciya.html> (дата звернення: 25.05.2019).

51. Землянська В. Альтернатива судам – належить вам. *Юридична газета*. 2007. 26 квіт. URL: http://bihun.in.ua/uploads/tx_upspubs/I_2007_Zemlyanska.pdf (дата звернення: 10.05.2019).

52. Ильяшенко А. Медиация в Украине: краткий обзор. *Arbitration.ru. Издание о международном арбитраже*. 2019. № 6. С. 55-57. URL: file:///C:/Users/user/Downloads/Arbitration.ru_N6_10_June2019.pdf (дата звернення: 26.01.2019).

53. Калашникова С.И. Медиация в сфере гражданской юрисдикции. Москва : Инфороник-Медиа, 2011. 304 с. URL: <http://mosmediator.narod.ru/index/0-1604> (дата звернення: 30.01.2019).
54. Каниве Г. Проведение политики медиации в области гражданского права. Организационно-логистический поход. Рус.-фр. конф. по медиации, 30 сент. 2010 г., Москва, 2010. С. 5–14.
55. Кисельова Т. Правове регулювання відносин із надання послуг медіації у зарубіжних країнах. *Право України*. 2011. № 11–12. С. 225–236.
56. Кільдюшкіна О. Передумови впровадження медіації в Україні. *Все для юриста*. 2010. URL: <http://ukrmediation.com.ua/files//Kildyushkina.pdf> (дата звернення: 25.02.2019).
57. Красіловська З. Теоретичні основи медіації як альтернативного способу вирішення спорів: поняття, види, принципи. *Актуальні проблеми державного управління*. 2013. Вип. 3. С. 10–13.
58. Лабутина М. В. Модели медиации. *Вестник Самарского государственного экономического университета. Правовое регулирование социально-экономических отношений*. 2012. № 7 (93). С. 61–64.
59. Мазаракі Н.А. Теоретико-правові засади запровадження медіації в Україні: дис. ... доктора юрид. наук : 12.00.01. Київ, 2019. 484 с.
60. Махова Л.О. Переваги Впровадження в Україні інституту медіації як позасудового способу врегулювання господарських спорів. *Порівняльно-аналітичне право*. 2016. № 6. С. 124-128. URL: <file:///C:/Users/user/Downloads/37.pdf> (дата звернення: 18.04.2019).
61. Медіація: підруч. / Б. А. Леко, Г. В. Чуйко. Чернівці: Книги - XXI, 2011. 518 с.
62. Медіація у професійній діяльності юриста: підручник / авт. кол.: Т.Білик, Р.Гаврилюк, І.Городинський та ін. За редакцією Н. Крестовської, Л.Романадзе. Одеса: Екологія, 2019. 456 с.

63. Международные организации медиаторов. URL: <http://fedim.ru/mediatsiyav-mire/mezhdunarodnye-organizatsii-mediatorov/> (дата звернення: 17.02.2019).

64. Можайкіна О.С. Поняття та зміст основних принципів медіації в цивільно-правових відносинах. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2017. № 5. URL: http://apnl.dnu.in.ua/5_2017/15.pdf (дата звернення: 15.04.2019).

65. Мотиль В. Стан та перспективи правового регулювання медіації в Україні. *Юридична Україна*. 2014. № 11. С. 46-52. URL: file:///C:/Users/user/Downloads/urykr_2014_11_9.pdf (дата звернення: 1.06.2019).

66. Нестор Н. В. Запровадження медіації в кримінальному процесі України: проблеми теорії та практики : монографія. К.: Алерта, 2018. 182 с.

67. Новый тлумачний словник української мови: в 4 т. / уклад. В. В. Яроменко, О. М. Сліпушко. Київ: Аконіт, 1998. Т. 3. 928 с.

68. Носырева Е. И. Альтернативное разрешение гражданско-правовых споров в США: дис. ... доктора юрид. наук: 12.00.15. Воронеж, 2001. 362 с.

69. Носырева Е. И. Альтернативное разрешение споров в США. Москва: Издательский дом «Городец», 2005. 319 с. URL: <http://opac.hse.ru/absopac/index.php?url=/notices/index/IdNotice:112067/Source:default> (дата звернення: 12.04.2019).

70. Огречук Г.О. Правове регулювання застосування медіації при вирішенні цивільно-правових спорів: дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03. Київ, 2016. 213 с.

71. Подковенко Т. О. Медіація як один з альтернативних способів розв'язання конфліктів. *Держава і право. Юридичні і політичні науки*. 2009. Вип. 45. С. 31–38.

72. Подковенко Т. О., Фігун Н.І. Інститут медіації у механізмі вирішення правових спорів: основні ідеї та принципи. *Актуальні проблеми правознавства*. 2017. Вип. 3. С. 36-40.

73. Подковенко Т.О. Медіація: міжнародно-правові стандарти. *Актуальні проблеми правознавства*. 2017. № 4 (12). С. 47-54.

74. Поліщук М. Я. Поняття медіації як альтернативного методу вирішення спорів. *Держава і право*. 2014. Вип. 65. С. 134–139.
75. Притика Ю. Д. Зміст та класифікація принципів медіації. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2011. № 10. С. 86–92.
76. Риссе Й. Будущее медиации – шансы американской модели медиации в Германии. Москва: Волтерс Клувер, 2005. С. 83–110.
77. Ристин Г. Ещё не всё потеряно... Альтернативное разрешение споров на уровне апелляции. *Медиация и права*. 2010. № 4. С. 16–17.
78. Спектор О. М. Альтернативні способи вирішення цивільно-правових спорів: дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03. Київ, 2012. 244 с.
79. Сучасна правова енциклопедія / за заг. ред. О. В. Зайчука; Ін-т законодавства Верховної Ради України. Київ: Юрінком Інтер, 2010. 384 с.
80. Ульянова Г.О. Актуальні питання запровадження медіації у сфері права інтелектуальної власності. *Південноукраїнський правничий часопис*. 2010. № 3. С. 66-68.
81. Фігун Н. Instytucja mediacji: zagraniczne doświadczenia i ukraińskie perspektywy. *Правова система України в умовах європейської інтеграції: Погляди студентської молоді: матеріали III Міжнародної наукової студентської конференції (м. Тернопіль, 15 травня 2019 р.)*. Тернопіль, 2019. С. 153-156.
82. Фігун Н.І. Інститут медіації в актах Європейського Союзу. *Тенденції реформування правової системи України і країн світу: правові, психологічні та соціокультурні аспекти: матеріали Міжнародної наукової конференції (м. Тернопіль, 5-6 листопада 2019 р.)*. Тернопіль, 2019. С. 238-240.
83. Фігун Н.І. Щодо впровадження інституту медіації в Україні. *Новації та виклики юридичної освіти: матеріали II Міжнародної наукової студентської конференції (м. Тернопіль, 05 жовтня 2018 р.)*. Тернопіль, 2018. С. 77-79.
84. Шамликашвили Ц.А. Внедрение медиации в России. URL: <http://www.mediacia.com/publications/81.html> (дата звернення: 05.08.2019).

85. Шеянов В.С., Велькина М.В. Преимущества медиации. URL: <file:///C:/Users/user/Downloads/preimushestva-mediatsii.pdf> (дата звернення: 11.04.2019).

86. Шинкар Т.І. Застосування медіації в адміністративному судочинстві: вітчизняний та зарубіжний досвід: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.07. Київ, 2017. 220 с.

87. Шумова К. О. Принципы медиации : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.15. Саратов, 2015. 199 с.

88. Що таке процедура досудового врегулювання спорів за участю судді. Івано-Франківський окружний адміністративний суд. URL: <https://goo.gl/mEvvDi> (дата звернення: 09.03.2019).

89. Ясиновський І.Г. Імплементация процедури медіації в українське законодавство: теоретико-правовий аналіз: дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01. Київ, 2016. 295 с.

90. Ясиновський І.Г. Характеристика моделей медіації в розвинутих країнах. *Юридичний вісник. Повітряне і космічне право*. 2014. № 4. С.94–98.

IV. Матеріали на іноземній мові

91. A Dictionary of Law / ed. Martin E.A. Oxford: Oxford University Press, 2003. 624 p.

92. Ahrens M. Mediationsgesetz und Guterichter. Neue gesetzliche Regelungen der gerichtlichen und aulssergerichtlichen Mediation. NJW. 2012. S. 2468.

93. Aubrey-Johnson K., Curtis H. Making mediation work for you. London, 2012. S. 4-15.

94. Baruch Bush R.A., Fogler J.P. Promise of Mediation. Responding to Conflict through Empowerment and Recognition. San Francisco, 1994.

95. Charlton Ruth. Dispute resolution guidebook / by Ruth Charlton. LBC Information Services Sydney, 2000.

96. Court Mediation Service Manual. Her Majesty's Courts Service. URL: <https://www.judiciary.gov.uk/wp->

content/uploads/JCO/Documents/Guidance/civil_court_mediation_service_manual_v3_mar09.pdf (дата звернення: 25.11.2019).

97. Directive 2013/11/EU of the European Parliament and of the Council of 21 May 2013 on alternative dispute resolution for consumer disputes and amending Regulation (EC) № 2006/2004 and Directive 2009/22/EC (Directive on consumer ADR). URL: <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:2013:165:0063:0079:EN:PDF> (дата звернення: 25.11.2019).

98. Dispute Resolution and Lawyers / Riskin L.L., Westbrook J., Guthrie Ch., Heinsh T.J., Reuben R.C., Robbennolt J.K. Third edition. Paint Paul, 2006. P. 191–192.

99. Fisher R., Ury W. Getting to Yes. Negotiating Agreement without Giving in. New York, 1983.

100. Fox K.H. Unanswered Question, Future Opportunities: Reflections on an Intentional Conversation about Globalization of ADR. *Hamline Journal of Public Law and Policy*. 2006. № 27. S. 355.

101. Francken J.P. Das Gesetz zur Forderung der Mediation und das arbeitsgerichtliche Verfahren. *NZA*, 2012. S. 838.

102. Gójska A., Huryn V. Mediacja w rozwiązywaniu konfliktów rodzinnych. Warszawa. 2007. S. 341-342.

103. Hutchinson G. Brian Online Dispute Resolution: Fast or Scienca Fiction? The Story so Far and Predictions for the Future. URL: https://www.academia.edu/6767737/Online_Dispute_Resolution_Fact_or_Science_Fiction_The_State_of_Play_and_some_Predictions_for_the_Future (дата звернення: 25.11.2019).

104. Kalisz A., Prokop-Perzyńska E. Mediacja w sprawach cywilnych w prawie polskim i europejskim. *EPS*. 2010. № 11. C. 16-22.

105. Kalisz A., Zienkiewicz A. Mediacja sądowa i pozasądowa: zarys wykładu. Warszawa: Wolters Kluwer Polska, 2014. 344 s.

106. Kmieciak Z. *Mediacja i koncyliacja w prawie administracyjnym*. Kraków, 2004.
107. Kovach K. *Mediation. Principles and Practice*. / K. Kovach. Third edition. Saint Paul: West Academic Publishing, 2008. 624 p.
108. Kreissl S. *Mediation - von der Alternative zum Recht zur Integration in das Staatliche Konfliktlösungssystem*. SchiedsVZ, 2012. S. 242.
109. Liebmann M. *Mediation in context*. London, 2000. S. 20-21.
110. *Mediacje: teoria i praktyka / redakcja naukowa Ewa Gmurzyńska, Rafał Morek*. Warszawa: Wolters Kluwer Polska. 2018. 551 s.
111. Model Standards of Conduct Mediators. URL: http://www.mediate.com/articles/model_standards_of_conflict.cfm (дата звернення: 25.11.2019).
112. On conciliatory mediation in civil disputes: law republic of lithuania. 15 July 2008. № X-1702. URL: http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_e?p_id=330591&p_query=&p_tr2= (дата звернення: 25.11.2019).
113. Ortloff K.-M. *Europäische Streitkultur und Mediation im deutschen Verwaltungsrecht*. NVwZ. 2007. № 1. S. 33.
114. PayPal Dispute resolution process. URL: <https://www.paypal.com/us/webapps/mpp/security/seller-dispute-resolution> (дата звернення: 25.11.2019).
115. Riskin L. *Understanding Mediators` Orientations, Strategies and Techniques: A Grid For the Perplexed*, *Harv. Negot. L.R.* 1996. № 1. S. 32.
116. Risse J. *Das Mediationsgesetz - eine Kommentierung*. SchiedsVZ, 2012. S. 247.
117. Shamir Y. *Alternative dispute resolution approaches and their application / Israel Center for Negotiation and Mediation (ICNM)*. 43 p. URL: <http://citeseerx.ist.psu.edu/viewdoc/download?doi=10.1.1.468.2176&rep=rep1&type=pdf> (дата звернення: 25.09.2019).

118. Standardy prowadzenia mediacji i postępowania mediatora. Uchwalone przez Radę w dniu 26.06.2006. URL: www.ms.gov.pl/mediacje/adr_standardy_mediacji.rtf. (дата звернення: 11.10.2019).

119. Thomas H., Wendler J. Das neue Mediationsgesetz. Wesentliche Inhalte und Folgen für die Mediation in Steuerrecht. DStR, 2012. S. 1882.

120. Trenszeck T. Fachgerechte Mediation - Qualitätsstandards in der Konfliktvermittlung. ZRP. 2008. S. 186.

121. Umbreit M.S. Humanistic Mediation. A Transformative Journey of Peacemaking. *Mediation Quarterly*. 1997. № 14. S. 201-213.

122. United Nations Convention on International Settlement Agreements Resulting from Mediation. URL : http://www.uncitral.org/pdf/english/commissionsessions/51stsession/Annex_I.pdf (дата звернення: 25.10.2019).

123. Wach A. Alternatywne formy rozstrzygania sporów sportowych. Warszawa, 2005. S. 119.

124. Winslade J., Monk G. A Narrative Approach to Mediation. URL: <http://www.narrative-mediation.crinfo.org/documents/> (дата звернення: 14.10.2019).

125. Wójcik D. Znaczenie mediacji w prawie karnym. *Jurysta*. 1998. № 10-11. S. 39.